

Міністерство освіти і науки України
Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова
ФАКУЛЬТЕТ МОРСЬКОГО ПРАВА

УДК 341:001.102

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему:

«ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ
СФЕРІ»

Виконала: студент 6 курсу, групи 6511м

галузь знань 08 Право

(шифр і назва галузі знань)

спеціальність 081 Право

(шифр і назва спеціальності)

Катрич Євгеній Олександрович

(прізвище та ініціали)

Керівник: к.ю.н., доцент Федоренко Т.М.

(прізвище та ініціали)

Рецензент: к.ю.н., доцент Борко А.Л.

(прізвище та ініціали)

Миколаїв – 2020 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
Розділ 1. Загальне поняття інформаційних правовідносин	7
1.1. Інформаційні правовідносини	7
1.2. Суб'єкти інформаційних правовідносин: поняття та види	12
1.3. Об'єкти інформаційних правовідносин	17
1.4. Інформація як об'єкт правовідносин	22
Розділ 2. Інформаційне правопорушення та відповідальність за нього	29
2.1. Поняття та структура інформаційного правопорушення	29
2.2. Поняття та види відповідальності в інформаційному праві	40
Розділ 3. Галузева відповідальність за інформаційне правопорушення	50
3.1. Кримінальна відповідальність за інформаційне правопорушення	50
3.2. Адміністративна відповідальність за інформаційне правопорушення	56
3.3. Цивільно-правова відповідальність за інформаційне правопорушення	62
3.4. Дисциплінарна відповідальність за інформаційне правопорушення	69
ВИСНОВКИ	76
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	80

ВСТУП

Актуальність теми дослідження полягає у тому, що починаючи з 1980-х триває процес впровадження корінних змін, пов'язаних з широким розповсюдженням інформаційно-комунікаційних технологій, і стали передумовами інформаційної революції, яка, в свою чергу, визначила процеси глобалізації та виникнення постіндустріальної економіки. Наразі, в умовах безперервного розвитку технологій, який відбувається шаленими темпами, більшість країн, в тому числі й Україну, можна вважати постіндустріальними країнами. В яких, в наслідок третьої промислової революції, іде незворотній процес становлення так званого інформаційного суспільства [30; 65,с. 13].

Рівень розвитку інформаційного суспільства в різних країнах суттєво відрізняється. І слід зазначити, що Україна помітно відстає від інших, більш розвинутих країн, таких як США, Японія, Німеччина та ін.

В інформаційному суспільстві інформація стає ресурсом і засобом виробництва. Створення, розповсюдження, використання, узагальнення і маніпулювання інформацією становить значну частину економічної, політичної та культурної діяльності. Економіка знань стає економічною копією цієї діяльності, оскільки добробут суспільства створюється через експлуатацію знань або розуміння суті речей та процесів.

На сьогоднішній раз разом з трансформацією суспільних відносин суттєвих змін зазнають і правопорушення. У сучасній правовій науці досить активно використовуються поняттями, які відображають протиправні діяння, що пов'язані з інформацією: незаконне збирання та використання інформації, несанкціонований доступ до інформаційних ресурсів, протизаконне копіювання інформації з електронних систем, крадіжка інформації з бібліотек, банків та баз даних, архівів, порушення технологій оброблення інформації, умисне використання шкідливого програмного забезпечення, так

званих програм вірусів, троянів, фішингових програм, знищення та зміна даних у інформаційних системах, перехоплення інформаційних даних, маніпулювання людиною або, навіть, окремими суспільними групами, зокрема шляхом використання інформаційно-телекомунікаційних технологій.

Різноманітність правопорушень в інформаційній сфері вже на сьогодні настільки значна, що ні наукою, ні національними правовими системами, ні міжнародним правом не вироблено спільної концепції для їх розуміння. Залишається відсутньою термінологічна єдність і система загальновизнаних теоретичних понять, які повною мірою могли б відобразити всю варіативність протиправних діянь і спричинених ними наслідків у галузі інформації, інформаційних технологій, комп'ютерів та їхніх систем, локальних і глобальних.

Закони та інші нормативно-правові акти повинні бути відображенням суспільних відносин, які сформувалися, як в кожній окремій країні, так в світі в цілому. А міра покарання за порушення норм права, демонструє ставлення до певної сфери суспільних відносин та ступінь її значущості для держави та для суспільства.

Тому, зважаючи на невпинний темп розвитку технологій та змін які відбуваються у суспільстві, стоячі на порозі 4-ї промислової революції необхідно усвідомити цінність інформації, значущість її володінням для її захищеності у майбутньому. А отже відповідальність на за правопорушення в інформаційній сфері має стати відображенням значущості інформації для сучасного суспільства.

Вирішення проблеми юридичної відповідальності за інформаційні правопорушення є вкрай важливою для розвитку прогресивної системи ефективного правового впливу на процеси соціальної інформатизації, а також захисту прав людини та забезпечення її безпеки у сучасному суспільстві.

Об'єктом дослідження є сфера інформаційних правовідносин України, їх сутність та зміст, а **предметом** дослідження є особливості правового

регулювання відповідальності за інформаційні правопорушення, загальні правила та підстави для її застосування.

Мета дослідження полягає у комплексному дослідженні сучасного українського законодавства, що регулює інформаційні правовідносини, з'ясуванні сутності інформаційних правопорушень та визначенні виду та особливості притягнення до відповідальності за правопорушення в інформаційній сфері.

Тема дипломної роботи обумовлює вирішення наступних **завдань**:

- дослідити сутність інформаційних правовідносин;
- визначити об'єкт та суб'єкт інформаційних правовідносин;
- визначити правові засади регулювання інформаційних правовідносин в Україні;
- дослідити поняття та види інформаційних правопорушень;
- охарактеризувати специфіку відповідальності за інформаційні правопорушення;
- провести аналіз особливостей притягнення до різних видів відповідальності за інформаційні правопорушення.

Мета та завдання, окреслені в роботі, а також специфіка об'єкта дослідження зумовили використання таких **методів та прийомів**:

- діалектичний метод — для з'ясування сутності інформаційних відносин;
- опису — для представлення особливостей і факторів досліджуваного об'єкта та узагальнення матеріалу;
- компаративного та формально-логічного аналізу - для визначення основних понять у даній сфері;
- прийом класифікації і систематики — для аналізу видів інформаційних правопорушень, а також для визначення видів галузевої відповідальності у даній сфері.

Ступінь розробленості проблеми представляє та налічує праці, присвячені дослідженню проблем правового інституту юридичної відповідальності та її галузевих напрямів багатьох вітчизняних вчених-юристів К. В. Басіна, С. В. Бобровник, В. С. Венедіктова, Н. В., О. В. Зайчука, А. Т. Комзюка, О. В. Кохановської, М. В. Карчевського, Н. М. Крестовської, Д. М. Лук'янця, Л. О. Макаренко, О. Д. Максимюк, Л. Г. Матвєєвої, Т. В. Михайліної, Ю. М. Нечипорука, Н. М. Оніщенко, Н. М. Пархоменко, О. Е. Радутного, В. В. та інші. Також тему відповідальності за правопорушення у інформаційній сфері досліджували такі науковці, як Ліпкан В.А., Савінова Н. А., Коваленко Л.П., та інші.

Теоретичне значення роботи полягає у з'ясуванні сутності і природи сучасних інформаційних правовідносин, визначенні їх об'єкта та суб'єкта, а також їх місця у сучасному українському суспільстві.

Практичне значення роботи полягає у вирішенні завдань практичного регулювання юридичної відповідальності за інформаційні правопорушення із застосуванням відповідальності різних галузей права, з метою вдосконалення процесу регулювання та притягнення до такої відповідальності діючого законодавства України. Результати магістерського дослідження були представлені та апробовані у вигляді тез на IX Міжнародній науково-практичній конференції «Становлення та розвиток правової держави: проблеми теорії та практики» (Миколаїв 2017), III (XIV) Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції «Імперативи розвитку права та держави» (Миколаїв, 2020) та XI Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Сучасні виклики і актуальні проблеми науки, освіти та виробництва: міжгалузеві диспути» (Київ, 2020).

Структура й обсяг магістерської роботи. Робота складається із анотації, вступу, трьох розділів (10 підрозділів), висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 87 сторінок. Список використаних джерел налічує 71 найменування.

Розділ 1. Загальне поняття інформаційних правовідносин

1.1. Інформаційні правовідносини.

Протягом останніх десятиріч суспільство зіткнулося із таким явищем як інформаційна революція, що викликала радикальні зміни у життєдіяльності суспільства у цілому. До таких змін можна віднести як зародження нових культурних та економічних тенденцій, формування нових видів соціальної комунікації. Головною ознаку інформаційної революції можна назвати те, що інформація стає не лише товаром а й новим фактором виробництва.

Інформаційним суспільством є суспільство, економіка якого базується на інформаційних технологіях і яке соціально трансформується з метою допомогти індивідам та спільнотам використовувати знання та ідеї, що допомагає людям втілити їх потенціал та реалізувати їх прагнення [33].

Розвиток інформаційного суспільства в Україні стримується внаслідок впливу таких трьох основних факторів. По-перше, це зміна основ суспільного ладу. По-друге, формування України як самостійної держави відбувається в умовах фінансової нестабільності. По-третє, однією з актуальних проблем розвитку інформаційного суспільства в Україні є недосконалість державної інформаційної політики. Проте, протягом останніх років Україна рухається у напрямі побудови інформаційного суспільства, завдяки імплементації більш сучасних ІКТ, запровадження систем електронного урядування. Дані положення є передумовою для подальшого вдосконалення правового механізму регулювання інформаційних відносин.

Юридичні норми є відображенням суспільних відносин, які сформувалися, як в кожній окремій країні, так в світі в цілому та створюються для врегулювання таких відносин. Проте, зазвичай, юридичні норми не охоплюють всі аспекти суспільних відносин, а врегульовують лише

їх частину. Правове регулювання суспільних відносин неможливе без з'ясування того, що являють собою «суспільні відносини – це зв'язки між людьми, які встановлюються в процесі їх загальної діяльності.» [3, с. 195].

Суспільні відносини є досить різними за своїм характером, отже їх можливо класифікувати за різними ознаками та розділити на різні види, залежно від сфери діяльності: політичні, моральні, економічні, правові. Також для класифікації суспільних відносин можливий їх поділ на матеріальні, які стосуються економічних зв'язків, і політико-правові. Звісно такий поділ є умовним, так як усі суспільні відносини досить тісно взаємопов'язані. «Суб'єктами суспільних відносин можуть бути соціальні спільності (народ, нація, колектив), організації (державні, приватні, громадські), окремі особи. Роль суб'єкта в системі соціальних зв'язків обумовлена об'єктивними закономірностями суспільних відносин та активністю їх учасників.»[13, с. 391].

Із вищенаведеного слідує, що суспільні відносини являють собою складне і багатокомпонентне явище, яке може включати різні елементи суспільних інтересів та потреб у правовому регулюванні. Зокрема, в сімейних відносинах правової форми набувають, як правило, матеріальні взаємозв'язки. В той же час релігійні відносини, відношення до власної особистості знаходяться поза сферою правового регулювання. Звідси випливає, що «не всі суспільні відносини і не в повному обсязі можуть набувати юридичної форми. Тому не всі суспільні відносини об'єктивно можуть бути юридичними» [55, с. 86].

Можливість певної поведінки, яка надається нормами права, може бути втілена в життя не тільки через правовідносини.

Так, Лисенков С. Л. виділив два шляхи реалізації норм права:

1) реалізація правових норм, шляхом взаємодії з іншими особами, які є носіями прав і обов'язків. Регулювання суспільних відносин здійснюється шляхом впливу норм права на поведінку людей через їх усвідомлення і подальше втілення в життя. Поведінка суб'єктів права повинна відповідати

вимогам правових норм, усі учасники суспільних відносин у процесі реалізації норм права виступають як носії певних прав і обов'язків;

2) безпосереднє використання суб'єктом його прав і виконання ним обов'язків, у випадку коли він не повинен вступати у взаємини з іншими учасниками. Наприклад, користування майном його власником, коли інші суб'єкти повинні утримуватись від втручання у сферу його абсолютних майнових прав. Крім того, особиста реалізація норм права, які встановлюють заборони (наприклад, заборона вбивати, грабувати і т. ін.), також повністю залежить від самої особи: щоб їх виконати, не треба вступати у взаємини з іншими людьми [62, с. 354].

Цвік М. В. визначає правовідносини як «стосунки, в яких суб'єкти права виступають контрагентами в процесі виконання ними вимог нормативних приписів і набуття певних прав і обов'язків (покупець — продавець, позивач — відповідач).»[10, с. 333].

«Правові відносини — виникаючий на основі правової норми зв'язок між суб'єктами права, що володіють кореспондуючими правами і обов'язками, забезпечені державним примусом» - таке визначення дає колектив авторів у складі К.С. Хахуліної, В.А. Малиги і І.В. Стадник [66, с. 135].

Правовідносини – це відносини, що охороняються державою. Держава, забезпечуючи виконання вимог юридичних норм, охороняє і відносини, що виникають на підставі цих норм. Правовідносини, що охороняються державою, складають основу правопорядку будь-якого суспільства.

Звідси професор Копейчиков В.В. вважає, що «правові відносини — це специфічні вольові суспільні відносини, що виникають на основі відповідних норм права, учасники яких взаємопов'язані суб'єктивними правами та юридичними обов'язками» [9, с. 286].

У своєму понятті правовідносин М.С. Кельман згоден з професором В.В. Копейчиковим, що «Правові відносини – це такі суспільні відносини, в

яких сторони зв'язані між собою взаємними юридичними правами і обов'язками на основі норм права і охороняються державою» [13, с. 218].

Правовідносини є тією мірою зовнішньої свободи, яка надається його учасникам на підставі норм об'єктивного права.

Професор Лазарев В.В. вважає, що «правовідносини – це зв'язок між людьми за допомогою суб'єктивних прав і юридичних обов'язків», тим самим підтримуючи двох попередніх авторів [60, с. 413].

«Правовідносини – це такі суспільні відносини, які мають вольовий надбудовний характер і індивідуальний правовий зв'язок між суб'єктами права в формі юридичних прав і обов'язків, які охороняються державною владою, відповідають або не суперечать принципам правової держави і правового громадянського суспільства.» [62, с. 367].

Доктор юридичних наук Скакун О.Ф. дає таке визначення: «Правовідносини – урегульовані нормами права і забезпечувані державою вольові суспільні відносини, що виражаються в конкретному зв'язку між правомочними і зобов'язаними суб'єктами» [58, с. 648].

Отже, враховуючи вищевикладене, можна стверджувати, що не всі суспільні відносини можуть набути юридичної форми. Категорія «правовідносини» дає змогу визначити як право врегульовує поведінку людей. У рамках правовідносин життєдіяльність стає стабільним і передбачуваним процесом та набуває рис цивілізованості.

Необхідно зазначити, що норми цивільного права ґрунтуються на принципі диспозитивного регулювання, з притаманними йому властивостями децентралізації та координації, а протиположним до цього в публічно-правовій сфері використовується імперативний метод, для якого характерні централізоване здійснення владних повноважень і сувора субординація учасників правовідносин [7].

Для методу диспозитивного регулювання, що застосовується при регулюванні суспільних відносин в інформаційній сфері, характерні:

- рівність суб'єктів правовідносин, що виражається, перш за все, в їх вільній вольовій орієнтації та незалежності своєї волі;
- самостійність учасників правовідносин і вільне здійснення ними своїх прав;
- самостійність суб'єктів правовідносин у сенсі відповідальності за зобов'язаннями [7].

Методу імперативного регулювання, що застосовується при регулюванні інформаційних відносин в публічно-правовій сфері, притаманні:

- відсутність згоди сторін, наявність нерівноправних сторін;
- суворозв'язаність суб'єктів права правовими рамками;
- обов'язок діяти в певному напрямі для досягнення тих чи інших цілей;
- заборона певних дій у порядку окреслення можливої зони неправомірної поведінки;
- поєднання переконання і примусу.

Отже, загалом під інформаційними правовідносинами можна розуміти суспільні відносини, які виникають у процесі збирання, одержання, використання, поширення та зберігання інформації; також такими є відносини, що пов'язані з формуванням інформаційних ресурсів, створенням та застосуванням інформаційних технологій у різноманітних галузях життєдіяльності окремих осіб, суспільства та держави в цілому (інформаційна діяльність); окрім того це відносини, що виникають у процесі здійснення захисту інформації, інформаційних ресурсів від незаконного доступу (інформаційна безпека), забезпеченням прав суб'єктів – учасників інформаційних відносин та ін.

Законодавством встановлено основні принципи інформаційних відносин:

- гарантованість права на інформацію;
- відкритість, доступність інформації та свобода її обміну;

- об'єктивність, вірогідність;
- повнота і точність;
- законність одержання, використання, поширення та зберігання
- інформації.

Необхідно вказати, що при визначенні інформаційних відносин законодавство ґрунтується перш за все на встановленні права на інформацію, тобто права (та його гарантії) вільно одержувати, використовувати, поширювати та зберігати відомості в будь-який законний спосіб. Проте проблема полягає у тому, що наразі у науці, крім загальноприйнятого тлумачення поняття інформаційних правовідносин як відносини, що регулюються нормами інформаційного права, відсутня єдність щодо визначення інформаційних правовідносин, їх змісту, структури.

1.2. Суб'єкти інформаційних правовідносин: поняття та види.

Людина як суб'єкт суспільних відносин має потребу в отриманні відомостей про події та явища, що відбуваються або мали місце у суспільстві, державі та навколишньому природному середовищі. Інформація є засобом комунікації людей і нерідко виступає об'єктом їх діяльності. Без отримання інформації у різних її проявах та формах не можлива еволюція людини, розвиток суспільства і держави. Міжнародно-правові стандарти прав людини і громадянина про свободу слова і право на інформацію закріплені в законодавстві багатьох країн світу. Не є винятком і вітчизняне законодавство. Право України містить низку норм, які регулюють відносини щодо отримання інформації. Суб'єктивне право на інформацію є одним із найважливіших прав людини і громадянина [7].

Суб'єкти інформаційного права – це учасники суспільних відносин, наділені інформаційною правосуб'єктністю (право- і дієздатністю), яка визначається нормами права. Інформаційна правоздатність виявляється в системі інформаційних прав та обов'язків учасників інформаційно-правових

відносин, а дієздатність – у здатності самостійно реалізувати надані права та покладені юридичні обов’язки.

Відповідно до ст. 7 Закону України «Про інформацію»[51], суб’єктами інформаційних правовідносин є громадяни України, юридичні особи та держава, а також інші держави, їхні громадяни та юридичні особи, міжнародні організації та особи без громадянства.

Суб’єктами можуть бути визначені законом учасники інформаційних відносин, які набувають передбачених законом прав та обов’язків у процесі інформаційної діяльності, основними є: автори, споживачі, поширювачі, зберігання (охоронці) інформації (ст. 42 Закону «Про інформацію»[51]). Водночас конституційне право на інформацію, закріплене у ст. 34 Основного закону, дає можливість кожному бути учасником інформаційних правовідносин [21].

В першу чергу необхідно розрізнити поняття «учасник (суб’єкт) інформаційних правовідносини» та «суб’єкт інформаційного права». Суб’єктами інформаційного права виступають всі особи в тій або іншій якості, що можуть бути сторонами суспільних відносин, регульованих інформаційним правом. У найзагальнішому вигляді вони можуть бути названі суб’єктами права, на яких спрямована дія інформаційно-правових норм.

Для суб’єкта (учасника) інформаційних правовідносин визначальною є інформаційна правосуб’єктність, тобто його здатність мати суб’єктивні інформаційні права, нести юридичні обов’язки та здатність набувати відповідних прав та обов’язків, які становлять зміст інформаційних правовідносин.

У свою чергу, учасниками конкретних інформаційних правовідносин суб’єкти інформаційного права стають тільки з моменту їх вступу в якості сторони в конкретні регульовані інформаційно-правовими нормами суспільні відносини. При цьому слід враховувати, що інформаційні правовідносини системні, але неоднорідні і складаються з відносин різних видів

(економічних, гуманітарних тощо). Тому окремі суб'єкти інформаційного права можуть і не виступати учасниками деяких видів інформаційних правовідносин.

За загальним правилом суб'єктами інформаційного права виступають власники інформаційних прав і обов'язків, якими вони наділені інформаційно-правовими нормами.

Так, виділяють наступні види суб'єктів інформаційного права:

1) фізичні особи;

2) юридичні особи;

3) держава;

4) органи державної влади та місцевого самоврядування, які беруть участь в інформаційних правовідносинах від імені публічно-правових утворень в межах встановлених повноважень.

Так, учасники інформаційних відносин (ст. 43 Закону України «Про інформацію»[51]) мають право одержувати (виробляти, добувати), використовувати, поширювати та зберігати інформацію з використанням будь-яких засобів, крім випадків, передбачених законом.

Кожний учасник інформаційних відносин для забезпечення своїх прав, свобод і законних інтересів має право на одержання інформації про:

- діяльність органів державної влади;
- діяльність народних депутатів;
- діяльність органів місцевого самоврядування та місцевої адміністрації;
- те, що стосується його особисто.

Крім того, учасники інформаційних відносин повинні:

- поважати інформаційні права інших суб'єктів;
- використовувати інформацію згідно з законом або договором (угодою);
- забезпечувати додержання принципів інформаційних відносин;

- забезпечувати доступ до інформації на умовах, передбачених
- законом або угодою;
- зберігати її в належному стані протягом встановленого терміну і
- надавати іншим особам або державним органам у передбаченому
- законом порядку;
- компенсувати шкоду у разі порушення законодавства про
- інформацію (ст. 44 Закону «Про інформацію») [51].

Чинне законодавство значно розширює перелік учасників інформаційних правовідносин. Встановляється правовий статус, наприклад, власників інформації, засобів масової інформації, окремо – засновників (співзасновників) засобів масової інформації, журналістів, видавців, провайдерів, підписувачів, посередників та ін.

Самостійними учасниками інформаційних правовідносин можуть бути територіальна громада, органи місцевого самоврядування, депутати місцевих рад, політичні партії, громадські організації та інші

Стосовно до юридичних осіб треба зазначити, що за загальним правилом вони можуть виступати в якості суб'єктів правовідносин (в тому числі і інформаційних), якщо відповідають наступним критеріям:

- зареєстровані в установленому порядку або пройшли легітимацію іншим способом;
- наявність відповідної господарської (підприємницької) компетенції (загальної, обмеженої або спеціальної);
- наявність відокремленого майна як бази для ведення такої діяльності;
- самостійна майнова відповідальність [41].

Наявне широке коло, яке має тенденцію до постійного розширення, суб'єктів інформаційних правовідносин, що різняться між собою за обсягом визначеної інформаційної правосуб'єктності, зумовлене різнобічними

інформаційними правовідносинами, що виникають, змінюються і припиняються в інформаційній галузі.

У спеціальній літературі здійснюються спроби класифікувати суб'єктів інформаційних правовідносин за різними критеріями. Так, Марущак А. здійснює поділ суб'єктів інформаційних правовідносин за:

правовим статусом – це фізичні особи: громадяни України, іноземці, особи без громадянства; юридичні особи приватного і публічного права, зокрема міжнародного; соціальні спільноти: держави, територіальні громади тощо;

за характером дій з інформацією – автори, споживачі, поширювачі, зберігачі (охоронці) інформації. Автор створює інформацію (інформаційний продукт), споживач – одержує її, використовує; поширювач – її розповсюджує, а зберігач (охоронець) – зберігає, захищає від несанкціонованого доступу;

рівнем визначеності кількості суб'єктів – загальні (кількість уповноважених або зобов'язаних суб'єктів невизначена) і конкретні (кількість наділених правами та обов'язками точно визначена) учасники інформаційних правовідносин;

характером дії зобов'язаного суб'єкта – активні (зобов'язаний суб'єкт має вчинити певні дії) і пасивні (зобов'язаний суб'єкт повинен утриматися від певних дій);

предметом правового регулювання – це суб'єкти власне інформаційних правовідносин (користувач і власник інформації) та суб'єкти, що тісно пов'язані з інформаційними правовідносинами (орган управління державним майном і об'єкт управління, які, як підкреслює автор, здійснюють діяльність, що регламентується нормами адміністративного, цивільного, господарського, фінансового та інших галузей права, і в процесі її здійснення вступають в інформаційні правовідносини з іншими суб'єктами).

Права та обов'язки суб'єктів безпосередньо визначають зміст інформаційних правовідносин, а саме конкретну модель правомірної

поведінки певного суб'єкта цих правовідносин, обрану ним на підставі визначених інформаційним законодавством суб'єктивних прав та юридичних обов'язків щодо нього.

Таким чином, суб'єкти інформаційних правовідносин – це споживачі інформації, діючи в даній області, реалізують своє конституційне право на пошук і отримання інформації будь-якого виду та форми подання за винятком інформації обмеженого доступу, порядок отримання якої регламентується особливо. Вони вступають у правовідносини з тими виробниками інформації, інформаційних об'єктів, які діють на виконання покладених на них обов'язків з виробництва та розповсюдження інформації (це головним чином державні структури та органи місцевого самоврядування), а також з виробниками інформації - авторами творів або власниками інформаційних об'єктів [7]. Разом із тим споживачі інформації несуть цивільно-правову, адміністративно-правову і кримінальну відповідальність за неправомірне використання отриманої інформації.

1.3. Об'єкти інформаційних правовідносин.

На сьогоднішній день в юридичній науці питання про об'єкт правовідносини в цілому залишається дискусійним. Одні автори вважають, що деякі види правових відносин взагалі не мають об'єкта (в якості таких називаються кримінально-правові відносини), інші — що заперечення факту наявності об'єкта робить правовідносини безглуздом [31].

Разом з тим остання точка зору видається більш вірною. Як уже зазначалося, об'єкт інформаційних правовідносин — це те, з приводу чого між суб'єктами виникають правові відносини, заради чого вони вступають в правовий зв'язок.

Так, згідно моністичної теорії Іоффе О. С., єдиним об'єктом правових відносин може виступати тільки людська поведінки. Апологети плюралістичної теорії, навпаки, визнають об'єктами правовідносин наступні категорії[8]:

- речі (засоби виробництва, предмети споживання, гроші тощо.);
- особисті немайнові блага і нематеріальні цінності, що охороняються нормами права, продукти творчості (твори літератури, мистецтва);
- сама поведінка учасників правовідносин (наприклад, дотримання особою норм інформаційного законодавства, утримання від вчинення юридично значущих дій, спрямованих на їх порушення);
- результати поведінки учасників правовідносин (укладення угод, поширення інформації тощо).

Об'єктом інформаційних правовідносин загалом виступають різноманітні матеріальні (наприклад, документована інформація, архівний фонд тощо) та нематеріальні блага (наприклад, правопорядок в інформаційному середовищі).

Зокрема, на доктринальному рівні можна виділити три підходи до розуміння об'єкта інформаційних правовідносин:

1) моністичний — вчені, що підтримують цей підхід, обґрунтовують наявність єдиного загального об'єкта для всіх інформаційних правовідносин; і цим об'єктом виступає інформація [32, с. 70];

2) інформаційно-похідний — вказуючи, що основним об'єктом інформаційних правовідносин є інформація, науковці відносять до об'єктів інформаційних правовідносин і похідні від інформації категорії: інформаційні ресурси, інформаційні технології, інформаційні комунікації [1, с. 26];

3) множинний — в якості об'єктів інформаційних правовідносин дослідники наводять комплекс категорій: інформацію, інформаційні продукти та послуги, елементи інформаційної безпеки, інформаційні технології і засоби їх забезпечення та інше [22, с. 165].

Перший підхід, який, зокрема, закріплений і на законодавчому рівні, звужує розуміння об'єкта інформаційних правовідносин, у той же час, як

третій — його невиправдано розширює, причому розмивається межа між головним об'єктом інформаційних правовідносин (інформацією) та іншими об'єктами. Варто погодитися, що інформація є первинним, основним та пріоритетним об'єктом інформаційних правовідносин, однак не єдиним. Визначена низка похідних від інформації явищ також є об'єктом інформаційних правовідносин [56].

Не будучи інформацією (у її власному розумінні), такі об'єкти мають інформаційну природу й входять до предмету правового регулювання інформаційного права. Інформаційні ресурси, інформаційні технології та інформаційні комунікації дістають нормативну регламентацію, в першу чергу, саме інформаційного права, а тому заперечувати їх характеристику як об'єкта інформаційних правовідносин не є доцільним. Деколи зустрічається думка [39, с. 49], що інформація та інші похідні від неї явища не є об'єктами інформаційних правовідносин, а є конкретними об'єктами інформаційної сфери. Тоді як загальним об'єктом інформаційних правовідносин є відносини у сфері виробництва, передачі, поширення, пошуку та отримання інформації, застосування інформаційних технологій, а також захисту інформації. Не заперечуючи того, що інформація та похідні від неї явища є одночасно і об'єктами інформаційної сфери, при визначенні загального об'єкта інформаційних правовідносин спостерігаємо певне ототожнення понять «об'єктом інформаційних правовідносин є відносини...» [39].

Зокрема, інформаційна сфера є дуже складною системою, низка об'єктів, що підпадають під її вплив, є набагато ширшою, ніж чітко визначені об'єкти інформаційних правовідносин. Іншими словами, «інформаційна сфера» та «інформаційні правовідносини» є спорідненими, але різними поняттями; і, відповідно, їх об'єкти будуть різними, хоча окремі об'єкти будуть мати місце в структурі обох категорій [56].

Відповідно до ст. 4 Закону «Про інформацію» [51] об'єктом інформаційних правовідносин є інформація. Об'єктами інформаційних правовідносин є також інформаційні права та свободи людини і громадянина.

Серед нематеріальних особистих благ об'єктом інформаційно-правових відносин може бути; інформаційна недоторканність, ділова репутація, честь і гідність особи, інформація як результат творчості (продукт інтелектуальної діяльності) та ін.

Окрім цього, об'єктами інформаційного права є духовні, матеріальні, соціальні блага, процеси і явища, на основі яких у суб'єктів інформаційного права утворюються інформаційно-правові відносини, внаслідок чого вони представляють собою їх права, інтереси та обов'язки. Об'єктами права є різні бази даних, програми інформаційні ресурси, друковані твори, інформація, газети, журнали, книги, аудіо та відео матеріали, комп'ютери, реклама, засоби зв'язку, інформаційні системи і інше. Дані об'єкти інформаційного права є предметом договорів, угод та ін.

Проте не всі об'єкти права можуть брати участь в інформаційно-правових відносинах, на них лежать певні обмеження. Наприклад, заборонено рекламувати і передавати інформацію про продукцію, яка не пройшла сертифікацію, а згідно із законом підлягає обов'язковій сертифікації. Інформація, яка є державною таємницею, включається в відкриті інформаційно-правові відносини також на певних умовах.

В інформаційних правовідносинах об'єктами прав виступають певні вчинки, дії, поведінку суб'єктів права. Об'єктами права в широкому спектрі різних правовідносин можуть бути поведінка і дії. Так, згідно із законодавством органи управління, державної влади і органи місцевого самоврядування не мають права втручатися у творчу діяльність осіб, об'єднань, культурних організацій, приватної та державної форми власності, крім випадків пропаганди насильства, війни, жорстокості, порнографії.

Об'єктом інформаційного права також може виступати утримання від деяких вчинків, наприклад, коли норма інформаційного права, яка регулює окремі відносини, забороняє певні дії.

Оскільки техніка і технології, а також інформаційна діяльність розглядаються в інформаційній житті як допоміжні елементи, вони не володіють істотними ознаками для реалізації інформаційного інтересу.

Для характеристики інформації як об'єкта права найістотнішою її ознакою є нематеріальний характер відомостей про предмети та явища життя. Однак беручи до уваги, що без допоміжних компонентів техніко-технологічного та інформаційно-діяльнісного значення неможлива реалізація інформаційного інтересу, вони повинні розглядатися як необхідні елементи поняття інформації як об'єкта права. Тому крім основного компонента нематеріального блага інформаційного змісту (відомостей про життя) до складу інформації як об'єкта права входять і допоміжні компоненти (техніко-технологічний та інформаційно-діяльнісний). В силу цього об'єкт інформаційного права необхідно розглядати як структурно складне благо інформаційного змісту (відомості про життя, техніко-технологічні системи і дії по їх обробці) [28].

Таким чином, інформаційні ресурси є окремим об'єктом інформаційних правовідносин. При цьому інформаційні ресурси — це організована і структурована документована інформація (знання, відомості), яка міститься в бібліотеках, архівах, фондах, банках даних, інформаційних системах. Правова природа інформаційних ресурсів як об'єкта інформаційних правовідносин є різнобічною, і це повинно враховуватися під час розроблення конкретних організаційних заходів та засобів і способів правового регулювання суспільних відносин, що виникають із приводу інформаційних ресурсів [57]. Адже особливості юридичних властивостей інформаційних ресурсів виявляються в інформаційних системах та інформаційних процесах, які забезпечують реалізацію основних інформаційних прав, що закріплені в конституційних нормах, і обов'язків відповідних суб'єктів у порядку забезпечення гарантій інформаційних прав і свобод.

Таким чином, об'єкти інформаційних правовідносин — це об'єкти, у зв'язку з якими суб'єкти вступають в інформаційні правовідносини, які є основними елементами інформаційного правовідношення, зокрема, документована інформація, інформаційні продукти та послуги; виняткові права; елементи інформаційної безпеки (інформаційні права і свободи особистості, стан захищеності особистості, захищеність інформації, інформаційних ресурсів, інформаційних продуктів); інформаційні технології та засоби їх забезпечення та інші об'єкти в інформаційній сфері.

1.4.Інформація як об'єкт правовідносин.

Юридичними властивостями інформації називають властивості інформації, які здійснюють правове регулювання щодо інформації: відчуження інформації, при її відчуженні відбувається передача прав на дану інформацію; незалежність інформації виникає при включенні її в обіг, вона має вигляд кодування (знаки, символи), після цього вона відділяється від виробника і існує відокремлено; інформація і носій — двоєдиний; тиражованою інформації; документ; екземплярність.

Інформація ділиться на два види: загальнодоступна і обмежена, доступ до якої обмежено законодавством держави. Існує перелік інформації, до якої доступ не може бути обмежений, до такої інформації відноситься використання бюджетних коштів, діяльність державних органів і інформація, що надається безкоштовно.

За своєю правовою природою інформація є подільною, споживною, рухомою категорією, наділеною індивідуально визначеними ознаками речі, і за певних умов може приносити її володільцю дохід.

За видами цивільно-правових відносин, до яких належить той чи інший вид інформації, інформацію запропоновано класифікувати на такі типи:

1) інформацію, яка є самостійним особливим об'єктом цивільних прав (відомості та інші види інформації, що не належать до двох інших типів);

2) інформацію як об'єкт виключних прав інтелектуальної власності (твори);

3) інформацію як об'єкт особистих немайнових прав (особисте немайнове благо) [26, с. 214].

Інформація може бути відомою, новою (сформованою, виведеною, згрупованою, виокремленою тощо) та новою творчою (створеною) інформацією [25, с. 133].

Кожний об'єкт цивільних прав має властивості задовольняти ті чи інші потреби учасників цивільних правовідносин. Характер таких потреб, як і способи їх задоволення, може бути різним та залежить від конкретного різновиду інформації і її правового режиму.

У ст. 10 Закону України «Про інформацію»[51] за змістом інформація поділяється на такі види:

- інформація про фізичну особу (персональні дані)
- відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована;
- інформація довідково-енциклопедичного характеру
- систематизовані, документовані, публічно оголошені або іншим чином поширені відомості про суспільне, державне життя та навколишнє природне середовище;
- інформація про стан довкілля, або екологічна інформація
- відомості про стан складників довкілля та його компоненти, у тому числі генетично модифіковані організми, і взаємодію між цими складниками; фактори, що впливають або можуть впливати на складові частини довкілля; стан здоров'я й безпеки людей, умови життя людей, стан об'єктів культури та споруд тією мірою, якою на них впливає або може вплинути стан складників довкілля;
- інформація про товар (роботу, послугу)

- відомості та/або дані, які розкривають кількісні, якісні та інші характеристики товару (роботи, послуги);
- науково-технічна інформація
- будь-які відомості та/або дані про вітчизняні й зарубіжні досягнення науки, техніки та виробництва, одержані в ході науково-дослідної, дослідно-конструкторської, проектно-технологічної, виробничої й громадської діяльності, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді;
- податкова інформація – сукупність відомостей і даних, що створені чи отримані суб'єктами інформаційних відносин у процесі поточної діяльності та необхідні для реалізації покладених на контролюючі органи завдань і функцій у порядку, встановленому Податковим кодексом України;
- правова інформація – будь-які відомості про право, його систему, джерела, реалізацію, юридичні факти, правовідносини, правопорядок, правопорушення, боротьбу з ними та їх профілактику тощо;
- статистична інформація – документована інформація, яка дає кількісну характеристику масових явищ і процесів, що відбуваються в економічній, соціальній, культурній та інших сферах життя суспільства;
- соціологічна інформація – будь-які документовані відомості про ставлення до окремих осіб, подій, явищ, процесів, фактів тощо.

Через особливості видів інформації як об'єкта правовідносин правовий режим кожного виду інформації регламентується окремим законом [12].

Специфіка та способи використання об'єкта інформаційного права визначаються Цивільним кодексом України[68]. При цьому особа, яка має право (в тому числі виключне) дозволяти використання об'єкта інформаційного права, може використовувати цей об'єкт на власний розсуд, з дотриманням прав інших осіб.

Використання об'єктів, які становлять відкриту інформацію, здійснюється будь-якою фізичною особою вільно, крім випадків,

передбачених законом. Використання об'єктів, які становлять інформацію з обмеженим доступом іншою особою здійснюється з дозволу особи, яка має право дозволяти використання об'єкта інформаційного права, крім випадків правомірного використання без такого дозволу, передбачених ЦК України та іншими законами. Умови надання дозволу на використання об'єкта інформаційного права (як відкритої інформації, так і інформації з обмеженим доступом), можуть бути визначені інформаційним договором, який укладається з дотриманням вимог ЦК України та іншими законами.

Деякі фахівці не виключають зв'язок інформаційного права з цивільним правом, хоча пояснюють це головним чином тим, що обидві галузі регулюють різні сторони майнових відносин, або зв'язком цивільного права з інформаційним за посередництвом норм ЦК, згідно з якими інформація свого часу була віднесена до об'єктів цивільних прав не тільки в Україні, і охоплювала відносини, пов'язані із службовою та комерційною таємницею. Наприклад, якщо для представників російської школи права це ще зрозуміло, то для українських правознавців помилка в першому твердженні повинна бути очевидною, оскільки громадянське право України регулює не тільки майнові відносини, а й широке коло особистих немайнових відносин [24].

Автори відзначають: «Майнові відносини, що регулюються цивільним правом, пов'язані з майновими правами громадян і юридичних осіб на інформацію, а інформаційне право має своїм предметом безпосередньо інформаційні відносини (отримання, зберігання, використання інформації)» [39; 36].

Тим часом, майнові відносини, які регулюються цивільним правом, пов'язані, перш за все, з майновими інформаційними правами громадян і юридичних осіб, а з правом на інформацію пов'язані особисті немайнові права як фізичних, так і юридичних осіб. Різниця в термінах істотна: право на інформацію – це природне особисте немайнове право людини, а інформаційні права - це весь комплекс громадянських прав, який включає як право на інформацію, так і ряд інших майнових і особистих немайнових

інформаційних прав, в тому числі - право на інформацію і всі інші перераховані так звані чисто «інформаційні права»: отримання, зберігання, використання інформації тощо [24].

Не можна орієнтуватися також на пропозицію ряду авторів відмежовувати цивільне право від інформаційного по об'єкту інформаційного права, яким є «інформація як благо особливого роду, яке існує в єдності зі своїм матеріальним носієм». Інформація може належати, як і багато інших об'єктів цивільного права (фактично всі), до «особливого роду» як така, що має свою специфіку і може бути об'єктом цивільних прав (як пов'язана, так і не пов'язана зі своїм матеріальним носієм). У першому випадку вона буде належати до особистих немайнових благ, а в другому – виступати об'єктом права власності, таким як архіви, листи тощо, але власність буде поширюватися тільки на один матеріальний носій (при цьому сама інформація ні за яких умов не може бути у власності - її можна тільки знати, знайомитися з нею, поширювати її, містити в режимі таємниці і т. д.) [24].

Оскільки техніка і технології, а також інформаційна діяльність розглядаються в інформаційній житті як допоміжні елементи, вони не володіють істотними ознаками для реалізації інформаційного інтересу.

Зокрема, для характеристики інформації як об'єкта права найістотнішим її ознакою є нематеріальний характер відомостей про предмети та явища життя. Однак беручи до уваги, що без допоміжних компонентів техніко-технологічного та інформаційно-діяльнісного значення неможлива реалізація інформаційного інтересу, вони повинні розглядатися як необхідні елементи поняття інформації як об'єкта права. Тому крім основного компонента нематеріального блага інформаційного змісту (відомостей про життя) до складу інформації як об'єкта права входять і допоміжні компоненти (техніко-технологічний та інформаційно-діяльнісний). В силу цього об'єкт інформаційного права необхідно розглядати як структурно складне благо інформаційного змісту (відомості про життя, техніко-технологічні системи і дії по їх обробці) [28].

Отже, інформація може виступати як самостійним об'єктом цивільних правовідносин (якщо вона, як правило, задокументована в будь-якій формі), так і акцесорним (наприклад у правовідносинах, де неправомірне розголошення інформації завдало моральної шкоди законним правам та інтересам іншої особи).

Таким чином, інформація, у зв'язку з поширеністю, посідає важливе місце в системі цивільних прав. Правовий режим окремих видів інформації визначений спеціальними актами цивільного законодавства, якими врахована її особливість та визначений баланс між публічними та приватними інтересами під час пошуку інформації, її збирання, зберігання, переробки та подальшого поширення й використання у різноманітних сферах суспільного життя.

Висновки до розділу 1.

Інформаційний обмін в сучасному суспільстві відіграє роль системоутворюючого фактору, пов'язуючи між собою різні соціальні групи, територіальні спільності і ринки стійкими високошвидкісними і рухливими засобами масової комунікації та послугами зв'язку.

Під інформацією слід розуміти відомості про факти, події, процеси та явища, про стан об'єктів (про їх властивості, характеристики) в деякій предметній області, необхідні для оптимізації прийнятих рішень в процесі управління цими об'єктами.

Інформаційно-правові відносини – це суспільні відносини, які виникають при збиранні, одержанні, використанні, поширенні, зберіганні інформації, що регулюється інформаційно-правовою нормою, сторони яких виступають носіями взаємних прав та обов'язків, які визначені та гарантовані інформаційно-правовою нормою. До основних елементів інформаційних відносин належать:

- 1) об'єкти, в контексті яких суб'єкти вводять інформацію в правовідносини;

- 2) суб'єкти, які вступають у правовідносини під час реалізації інформаційних процесів;
- 3) поведінка (дії, бездіяльність) при їх виконанні
- 4) право, обов'язок та відповідальність суб'єктів правовідносин при здійсненні інформаційних процесів.

Розділ 2. Інформаційне правопорушення та відповідальність за нього

2.1. Поняття та структура інформаційного правопорушення.

Правопорушення — це суспільно небезпечне, протиправне, винне діяння (дія або бездіяльність) деліктоздатної особи, яке спричиняє юридичну відповідальність.

Правопорушенню властиві наступні ознаки:

1) має протиправний, характер, тобто суперечить нормам права, чиниться всупереч праву, є свавіллям суб'єкта; являє собою порушення заборон, зазначених у законах і підзаконних актах, невиконання обов'язків, що випливають із нормативно-правового акту, акту застосування норм права або договору, укладеного на основі закону;

2) суспільна шкідливим (наприклад, прогул) або суспільна небезпечним (посягання на життя людини). Суспільна шкідливість (проступок) і суспільна небезпечність (злочин) — основна об'єктивна ознака, що відрізняє правомірну поведінку від неправомірної. Юридичний аспект шкідливості виражається в порушенні суб'єктивних юридичних прав і обов'язків або перешкоді їх виконанню, матеріальний — у заподіянні учаснику правовідносин матеріальних або моральних збитків;

3) виражається в поведінці -- протиправній дії (крадіжка, розбій, наклеп, образа) або бездіяльності (недбалість, прогул, залишення особи в безпомічному стані). Думки, наміри, переконання, які зовні не виявилися, не визнаються чинним законодавством об'єктом переслідування. Практика переслідування за інакомислення є виявом репресивної суті тоталітарного режиму в державі;

4) має свідомо вольовий характер, тобто в момент вчинення правопорушення залежить від волі і свідомості учасників, перебуває під

контролем їх волі і свідомості, здійснюється ними усвідомлено і добровільно. Відсутність свободної волі є юридичною умовою, за якою діяння не визнається правопорушенням, навіть якщо воно і мало шкідливі наслідки. Правопорушенням визнається лише неправомірне діяння деліктоздатної особи (малолітні і душевнохворі деліктоздатними не вважаються);

5) є винним. Правопорушенням визнається лише винне діяння, тобто дія, яка виражає негативне внутрішнє ставлення правопорушника до інтересів людей, завдає своєю дією (чи бездіяльністю) збитки суспільству і державі, містить вину. Вина — це психічне ставлення особи до свого діяння і його наслідків[27]. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь (ст. 62 Конституції України [21]).

6) є карним, тобто спричиняє застосування до правопорушника заходів державного примусу, заходів юридичної відповідальності у вигляді позбавлень особистого, організаційного і матеріального характеру. Застосування державного примусу до правопорушника має на меті захистити правопорядок, права і свободи громадян.

Відсутність зазначених ознак не дозволяє розглядати діяння як правопорушення.

Значним кроком на шляху протидії правопорушенням в інформаційній сфері є підписання у 2001 р. Європейської конвенції про кіберзлочинність, спрямованої на поглиблення міжнародної співпраці щодо протидії найбільш тяжким правопорушенням у галузі комп'ютерних систем і мереж або так званим «кібернетичним злочинам» [20].

Конвенція в загальній формі визначила основні групи й види таких злочинів, за які національними законодавствами повинна встановлюватися кримінальна відповідальність, а саме:

- злочини проти конфіденційності, цілісності та доступності комп'ютерних даних і систем;
- злочини, пов'язані з комп'ютерами;
- злочини, пов'язані зі змістом інформації;

— злочини, пов'язані з порушенням авторських і суміжних прав.

До цієї Конвенції приєдналася й Україна, ратифікувавши її у 2005 р. Результатом імплементації положень Конвенції став XVI розділ Кримінального кодексу України «Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку [27].

Підписання Конвенції про кіберзлочинність стало реакцією міжнародної спільноти на поширення найбільш тяжких правопорушень (злочинів) у сфері комп'ютерних технологій. Вони становлять ту частку інформаційних правопорушень, яку сьогодні вдалося певною мірою інституалізувати (виділити) кримінальним правом в окремий вид злочинів.

Саме ця множина злочинів привернула увагу світового суспільства до проблеми протидії правопорушенням в інформаційній сфері. Тому в літературі як про перше таке правопорушення часто згадується випадок на підприємстві французького підприємця і винахідника Жозефа Марі Жаккара у 1801 р. Прагнення до підвищення прибутків спонукало його створити прообраз комп'ютерної перфокарти й оснастити свої шовкоткацькі верстати найпростішими пристроями для зняття з неї інформації. Цей пристрій дозволяв повторювати серію операцій у процесі виготовлення спеціальних тканин. Робітники Жаккара були настільки стурбовані загрозою втрати традиційної роботи і, як наслідок, позбавлення засобів до існування, що вчинили масові акти саботажу нової технології, за що були притягнуті до кримінальної відповідальності.

Проте необмеженість, багатогранність та динамічність інформаційної сфери, глибоке проникнення інформаційних технологій у суспільне життя постійно надають нові можливості, способи й знаряддя для вчинення різноманітних правопорушень (не тільки злочинів, а й проступків), серед яких уже відомі «традиційні» правопорушення. Причому, якщо останні у своїх звичних формах не несли значної суспільної небезпеки, то з

використанням інформаційних технологій вони можуть набути катастрофічних для суспільства масштабів.

Норми, що передбачають інформаційні правопорушення як цілісний правовий інститут, неможливо охопити в межах окремих «класичних» галузей права (цивільного, кримінального, адміністративного тощо). Найбільш відповідним змістом поняття «інформаційне правопорушення» наповнює інформаційне право, яке і саме перебуває на стадії формування й осмислення.

Слід зазначити, що цивільне, кримінальне, та цивільне право не можливо використовувати за аналогією для регулювання сфери інформаційних суспільних відносин. Причиною цього є як об'єктивна неможливість та технічна недоцільність такого регулювання, з огляду на свободу створення, використання та поширення інформації. Зазначене положення охоплює як національну правову систему так і сферу міжнародного права.

Формування системи національного законодавства у сфері регулювання інформаційних правовідносин відбулось із урахуванням напрямків, що закріплені у міжнародно-правових актах. Національне законодавство, що регулює інформаційну сферу продовжує розвиватись та удосконалюватись, проте проблема систематизації відповідних нормативно-правових актів продовжує існувати. Це відбувається внаслідок того, що закони поштучно регулюють ту чи іншу сферу інформаційних відносин, та ці закони відносяться до різних галузей національної системи права.

Причиною того є те, що у держави відсутній єдиний системний погляд на впровадження сучасної політики у сферах інформаційних відносин. У результаті у діючому законодавстві можливо спостерігати кризу у формуванні єдиного суспільного бачення на його подальший розвиток.

У системі права інформаційне право є швидше складним міжгалузевим утворенням, ніж окремою галуззю. Його норми не забезпечуються власними механізмами «інформаційної юридичної відповідальності» в усій сукупності

карних, штрафних, компенсаційних заходів, а «обслуговуються» охоронними і захисними засобами інших галузей права.

Як інформаційну відповідальність можна розглядати лише заходи обмежувального характеру щодо інформаційної діяльності (зокрема, позбавлення телерадіоорганізації ліцензії на право мовлення), які можуть застосовувати до суб'єктів правопорушників разом з іншими видами юридичної відповідальності, проте за своєю правовою природою вони ближчі до адміністративної відповідальності [35].

Це надає комплексний інтегруючий характер інститутам інформаційного права, зокрема інституту інформаційних правопорушень, і не дозволяє застосувати до нього такий традиційний критерій видового розподілу правопорушень, як «галузевий вид юридичної відповідальності». Тобто інформаційні правопорушення не можна ставити в один ряд з конституційними, кримінальними, адміністративними, цивільно-правовими чи дисциплінарними.

Інформаційні правопорушення як окремий міжгалузевий вид правопорушень охоплюють усі протиправні діяння, які певним чином пов'язані з інформацією і за які встановлюється кримінальна, адміністративна, цивільно-правова та інша юридична відповідальність.

Сутність зв'язку правопорушення з інформацією виявляється у його посяганні на певний порядок, правовідносини, серед яких, в інформаційному ракурсі, виділяються достатньо сформовані сукупності:

- по-перше, щодо формування й використання інформаційних ресурсів на основі створення, збирання, оброблення, накопичення, зберігання, пошуку, поширення й надання інформації;
- по-друге, щодо створення й застосування інформаційних технологій та засобів їхнього забезпечення;
- по-третє, щодо захисту інформації та прав суб'єктів інформаційних відносин.

Отже, основною рисою правопорушень у інформаційній сфері є те, що вони безпосередньо пов'язані з інформаційними процесами, зокрема, але не виключно, з обігом інформації, обмеженням в доступі до інформації, а також з інформаційними ресурсами, інформаційними технологіями, інформаційно-телекомунікаційними системами тощо [38; с.74-75]. Ознака «інформаційне» визначає передусім характер цілої групи протиправних діянь, до якої належать, безпосередньо порушення інформаційних прав і свобод суб'єктів, а також інші правопорушення, за умови, що вони реалізуються через інформаційну сферу.

Отже правопорушення може бути визначене, як «інформаційне» не лише за спрямуванням, коли посягає на інформацію або засоби її оброблення, передавання та збереження, а й за способом вчинення – з використанням інформаційних технологій, систем, засобів. Слід зазначити, що суспільна небезпечність деяких «традиційних» видів злочинів, здійснених за допомогою сучасних інформаційних технологій, може суттєво зростати, спричинюючи необхідність посилення юридичної відповідальності за них, що відповідним чином відображається у кримінальному законодавстві. Загалом протиправне використання інформаційних технологій становить сьогодні особливу суспільну загрозу, оскільки може надавати правопорушенням рис латентності (прихованості), анонімності, стрімкості, транскордонності, масштабності наслідків, що полегшує досягнення злочинних цілей й ускладнює протидію їм.

Правовим критерієм виділення інформаційних правопорушень серед усіх інших виступає присутність інформаційних компонентів (ознак) у їхньому складі як:

1) об'єкта правопорушення – якщо протиправне діяння спрямоване проти інформаційних відносин або ж предмета правопорушення, тобто інформації та її носіїв, інформаційних засобів і систем.

Аналізуючи об'єктну складову правопорушення, розрізняють об'єкт (загальний, родовий, безпосередній) і предмет правопорушення.

Об'єктом правопорушення завжди є регламентовані правом суспільні відносини (правовідносини). Їхня урегульованість, упорядкованість являє собою ту загальносоціальну і правову цінність, яка передусім «потерпає» від неправомірних діянь.

Оскільки інформаційні правопорушення як окремий вид виділяються не тільки за об'єктом, а й за елементами об'єктивної сторони (шляхом, способом здійснення правопорушення), то їхніми об'єктами можуть бути як безпосередньо інформаційні правовідносини, незалежно від способів посягання на них, так й інші правовідносини, що порушуються протиправними діяннями, вчиненими з використанням інформаційних технологій, засобів, систем.

Серед інформаційних відносин об'єктне коло правопорушень складають відносини в галузі масової інформації, авторського права, забезпечення інформаційної безпеки, бібліотечної та архівної справи, відносини у сфері встановленого правового режиму відкритої публічної інформації та інформації з обмеженим доступом (зокрема державної, комерційної, банківської, професійної таємниць, таємниці листування і телефонних розмов, службової інформації, інформації про особисте життя, персональних даних тощо) [23; с. 365].

Предмет правопорушення – це матеріальні або нематеріальні блага, стосовно яких відбувається правопорушення.

До нематеріальних предметів правопорушень у сфері інформаційних відносин належить інформація як відомості про осіб, предмети, факти, події, явища незалежно від форми їхнього подання, а також комп'ютерна інформація (комп'ютерні дані); до матеріальних – носії інформації, засоби оброблення, зберігання, передавання інформації.

2) елемента об'єктивної сторони правопорушення, що вказує спосіб, шлях здійснення протиправного діяння — у разі його вчинення з використанням інформаційних технологій і засобів. Обов'язковими елементами об'єктивної сторони є такі ознаки:

- зовнішня вираженість правопорушення у формі діяння, тобто дії або бездіяльності;
- негативні наслідки (суспільна шкода, небезпека);
- причинно-наслідковий зв'язок між діянням та цими наслідками.

Деякі складнощі виникають під час кваліфікації протиправних діянь, що здійснюються в «кібернетичному просторі» – просторі, сформованому інформаційно-комунікаційними системами, в якому проходять процеси перетворення (створення, зберігання, обміну, оброблення та знищення) інформації, представленої у вигляді електронних даних. Їхня об'єктивна сторона може не містити звичного зовнішнього виразу протиправної поведінки суб'єкта, з яким чітко зіставляються конкретні наслідки. Зокрема, порушення процесів обробки інформації в комп'ютерних системах, здійснене комп'ютерним вірусом (шкідливим програмним забезпеченням), який діє і поширюється некеровано та несвідомо переноситься користувачами, на перший погляд, важко пов'язати з конкретною винною особою. Проте завжди існує правопорушник, який створює і поширює такий вірус, або здійснює перше його впровадження в комп'ютерну систему чи мережу.

Таке правопорушення передбачене ст. 361-1 КК України «Створення з метою використання, розповсюдження або збуту шкідливих програмних чи технічних засобів, а також їх розповсюдження або збут» [27].

Отже, ініціювання процесів обробки інформації й управління ними є зовнішнім виразом поведінки суб'єкта в кібернетичному просторі, а у разі її протиправності – елементом об'єктивної сторони правопорушення, що характеризує його як діяння.

При цьому самотійну інформаційно-правову природу мають тільки правопорушення, які посягають на інформаційні відносини, що виражається в порушенні інформаційних прав та невиконанні або неналежному виконанні обов'язків, пов'язаних з інформацією. Саме ця частина правопорушень дає підстави визначати інформаційні правопорушення як окремий вид. Усі інші

юридичні ознаки інформаційного правопорушення відповідають традиційній конструкції правопорушення в теорії права.

Таким чином, інформаційне правопорушення – сукупність передбачених чинним законодавством протиправних суспільно небезпечних діянь (дій або бездіяльності) деліктоздатних суб'єктів інформаційних відносин, що наносить шкоду інтересам суспільства, держави і особистості в інформаційній сфері – зазіхають на право захисту від несанкціонованого поширення та використання інформації, негативних наслідків впливу інформації або функціонування інформаційних технологій, а також – інші суспільно небезпечні діяння, пов'язані з порушенням права власності на інформацію та інформаційні технології, права власників або користувачів інформаційних технологій вчасно одержувати чи поширювати достовірну та повну інформацію, і за вчинення якого державою передбачене застосування заходів юридичної відповідальності до правопорушника.

Розглядаючи інформаційні правопорушення можливо виділити такі ознаки, що характеризують інформаційне правопорушення як правову категорію:

- 1) міжгалузевий характер, у зв'язку з чим відповідальність за них передбачена в деліктному законодавстві різних галузей права;
- 2) ідеальний характер, тобто вони так чи інакше пов'язані зі специфічною субстанцією – інформацією;
- 3) вчиняються, як правило, в інформаційній сфері, середовищі;
- 4) складність ідентифікації правопорушника чи джерела небезпеки (особливо для комп'ютерних правопорушень), а також місця і часу вчинення (особливо для комп'ютерних правопорушень);
- 5) динамічний та перманентний розвиток способів, засобів їх вчинення, що ускладнює ефективну їх превенцію та боротьбу з ними; 6) особливу роль при визначенні правопорушення інформаційним надається об'єкту порушення (інформаційні відносини), предмету (інформаційна інфраструктура, інформаційні права і свободи людини та громадянина) чи

знаряддям вчинення (інформаційно-телекомунікаційні технології (засоби інформатизації та телекомунікацій), інші засоби зв'язку) [40].

Попри те, що поняття «інформаційне правопорушення» є переважно науково-доктринальним, законодавчо не визначеним, його сутнісні ознаки можна знайти в численних, передбачених законодавством протиправних діяннях, які мають фактичний вираз, а саме:

- незаконне збирання, зберігання, оброблення, знищення, відтворення, поширення інформації;
- приховування, неповідомлення інформації;
- несвоєчасне надання інформації;
- викривлення, надання або поширення завідомо недостовірної (необ'єктивної) інформації;
- поширення інформації соціально шкідливого змісту;
- неправомірний доступ до інформації;
- розголошення інформації з обмеженим доступом;
- здійснення деструктивного інформаційного впливу на свідомість людини (групи людей, суспільства);
- створення, використання, поширення шкідливого програмного забезпечення;
- незаконний доступ, використання систем оброблення, зберігання, передавання інформації;
- несанкціоноване втручання, перешкоджання роботі інформаційно-телекомунікаційних систем та їхніх складових [29; с. 253].

У всій різноманітності протиправних діянь, пов'язаних з інформацією, достатньо чітко виділяються певні їх сукупності, спільні за змістом (спрямуванням), які становлять видові групи інформаційних правопорушень.

До основних видів інформаційних правопорушень належать:

- правопорушення проти інформації, інформаційних ресурсів, що посягають на інформаційні правовідносини щодо забезпечення належних

- якісних характеристик інформації (конфіденційності, цілісності, доступності, спостережності);
- правопорушення проти інформаційного простору, які посягають на інформаційні правовідносини, пов'язані з належним наданням відповідної інформації, недопущенням поширення небезпечної (шкідливої) інформації та використанням технологій деструктивного інформаційно-психологічного впливу;
- правопорушення проти інформаційної інфраструктури, що посягають на інформаційні правовідносини, які виникають у сфері використання об'єктів інформаційної інфраструктури (інформаційно-телекомунікаційних систем, комп'ютерів, серверів, їхнього програмного забезпечення тощо);
- інші інформаційні правопорушення, для яких властиве використання інформації, інформаційного простору, інформаційної інфраструктури при здійсненні протиправних діянь, що посягають на інші правовідносини (щодо приватної власності, суспільної та державної безпеки, господарської діяльності тощо) [64; с. 40].

Можна виділити такі класифікації інформаційних правопорушень, зокрема:

- за ступенем суспільної небезпечності чи шкідливості (інформаційні злочини й проступки);
- за формою (протиправна дія або бездіяльність);
- за видом юридичної відповідальності (інформаційні правопорушення, за які встановлена кримінальна, адміністративна, цивільно-правова, дисциплінарна та інша відповідальність) тощо.

2.2. Поняття та види відповідальності в інформаційному праві.

Інформаційне правопорушення являє собою дію, або бездіяльність, що суперечить нормам інформаційного права, порушує права учасників інформаційних правовідносин. Зазначені дії становлять певну небезпеку для суспільства і тягнуть за собою негативні наслідки (санкції) для осіб за них відповідальних. Залежно від того, наскільки велика небезпека скоєних інформаційних правопорушень, вони поділяються на проступки (власне правопорушення) і злочини. Тяжкість і характер інформаційного делікту обумовлює вид відповідальності, яка може бути: адміністративної, цивільно-правової, дисциплінарної та кримінальної.

Сьогодні для держави все більш актуальним стає питання охорони конституційних прав особистості при використанні нових інформаційних технологій. У сфері інформатизації ця проблема інтерпретується як проблема захисту персональних даних. А для персональних даних актуальними і вимагають правової регламентації питаннями є не стільки розкрадання, скільки несанкціонований збір, знищення цих даних і їх неправомірною передача третім особам. Існують наступні напрямки можливих правопорушень по відношенню конфіденційної інформації, що обробляється в автоматизованих системах:

- 1) знищення або спотворення інформації;
- 2) несанкціонований доступ (одержання, розкрадання);
- 3) несанкціоноване розмноження;
- 4) несанкціоноване використання;
- 5) несанкціонована модифікація;
- 6) несанкціоноване блокування;
- 7) інші порушення.

Ці напрямки можуть бути взяті як варіант підстав класифікації можливих правопорушень по відношенню конфіденційної інформації. Саме тому в ході організації захисту комп'ютерної інформації потрібно

враховувати такі особливості законодавства про відповідальність при роботі з інформацією:

- необхідність чіткого виявлення предмета протиправної дії;
- доказовість протиправної дії;
- адресність дії і можливість виявлення конкретного правопорушника [2].

Вся система правового регулювання відносин в інформаційній сфері націлена на забезпечення ефективності відносин, зміцнення гарантій дотримання прав суб'єктів правовідносин.

Тому одночасно з інститутами права на інформацію, правового режиму інформаційних ресурсів та інформаційних технологій, захисту та охорони інформації, інформаційної безпеки реально діє і інститут відповідальності. Це загальний правовий інститут, але стосовно до сфери інформаційних відносин він неминуче оснащується спеціальними методами і засобами, що дає підставу ставити питання про юридичну відповідальність в інформаційній сфері, про трансформацію юридичної відповідальності в цілому в умовах інформатизації суспільства і самої судової системи.

Як відомо, юридична відповідальність означає застосування компетентним державним органом санкції правоохоронної норми і наступ негативних наслідків в рамках закону для правопорушника у вигляді встановлених виду та міри покарання, пропорційних нанесеному збитку (шкоди). Безпосередньо юридична відповідальність як загальноправовий інститут, включений в усі галузі права і законодавства, реалізується з урахуванням специфіки методів різних галузей права і предметних областей, в яких виникають конфліктні протиправні ситуації.

У сфері дії інформаційного законодавства інститут відповідальності проявляє себе як загальний інститут, який реалізується в будь-якій галузі права, і як спеціальний інститут інформаційного права, з огляду на особливості предметної області і методів правової реакції на що здійснюються в ній правопорушення.

Отже, для настання юридичної відповідальності за загальними принципами права необхідні наступні умови:

- наявність суб'єкта - правопорушника, суб'єкта відповідальності;
- наявність суб'єкта - потерпілого, праву або інтересам якої заподіяна шкода чи шкода;
- наявність закону, який зобов'язує суб'єктів діяти певним чином в конкретній галузі правовідносин або поведінки;
- наявність правоохоронної норми, адекватної нормі, що встановлює певний порядок поведінки;
- фіксація юридичного факту правопорушення, ступеня його соціальної небезпеки, дотримання процесуальних норм по кожному кроці, процедурам реалізації закону про відповідальність.

Зазвичай, певні ускладнення виникають при кваліфікації протиправних діянь, що здійснюються в «кібернетичному просторі» – просторі, сформованому інформаційно-комунікаційними системами, в якому проходять процеси перетворення (створення, зберігання, обміну, оброблення та знищення) інформації, представленої у вигляді електронних комп'ютерних даних. Їхня об'єктивна сторона може не містити звичного зовнішнього виразу протиправної поведінки суб'єкта, з яким чітко зіставляються конкретні наслідки. Зокрема, порушення процесів обробки інформації в комп'ютерних системах, здійснене комп'ютерним вірусом (шкідливим програмним забезпеченням), який діє і поширюється некеровано та несвідомо переноситься користувачами, на перший погляд, важко пов'язати з конкретно винною особою. Проте завжди існує правопорушник, який створює і поширює такий вірус, або здійснює перше його впровадження в комп'ютерну систему чи мережу. Таке правопорушення передбачене ст. 361-1 КК України «Створення з метою використання, розповсюдження або збуту шкідливих програмних чи технічних засобів, а також їх розповсюдження або збут» [14].

Сучасний аналіз інформаційних правопорушень як певного відносно самостійного виду має передусім науково-пізнавальний характер. Але цей аналіз дозволяє більш чітко визначити природу інформаційних правопорушень, краще усвідомити їхню специфіку й загальні особливості, що забезпечує вироблення ефективних шляхів протидії їм на практиці. Норми, що передбачають інформаційні правопорушення як цілісний правовий інститут, неможливо охопити в межах окремих «класичних» галузей права (цивільного, кримінального, адміністративного тощо). Найбільш відповідним змістом поняття «інформаційне правопорушення» наповнює інформаційне право, яке і саме перебуває на стадії формування й осмислення [63].

У системі права інформаційне право є швидше складним міжгалузевим утворенням, ніж окремою галуззю. Його норми не забезпечуються власними механізмами «інформаційної юридичної відповідальності» в усій сукупності карних, штрафних, компенсаційних заходів, а «обслуговуються» охоронними і захисними засобами інших галузей права. Як інформаційну відповідальність можна розглядати лише заходи обмежувального характеру щодо інформаційної діяльності (зокрема, позбавлення телерадіоорганізації ліцензії на право мовлення), які можуть застосовувати до суб'єктів правопорушників разом з іншими видами юридичної відповідальності, проте за своєю правовою природою вони ближчі до адміністративної відповідальності. Це надає комплексний інтегруючий характер інститутам інформаційного права, зокрема інституту інформаційних правопорушень, і не дозволяє застосувати до нього такий традиційний критерій видового розподілу правопорушень, як «галузевий вид юридичної відповідальності». Тобто інформаційні правопорушення не можна ставити в один ряд з конституційними, кримінальними, адміністративними, цивільно-правовими чи дисциплінарними [63].

Так, одним із елементів поняття відповідальності за інформаційні правопорушення є санкція за невиконання припису інформаційно-правової

норми. Поява в юридичній літературі нового терміну «інформаційні санкції», призвела до виникнення дискусії з приводу його правової природи [15].

У теорії держави та права закріплений і обґрунтований поділ юридичної відповідальності на чотири види: кримінальна, цивільна, дисциплінарна і адміністративна. Але на сьогодні все більше вчених схиляються до думки, що даний поділ не відповідає сучасним політико-правовим реаліям і за порушення інформаційного законодавства поряд із адміністративною відповідальністю застосовуються також спеціальні інформаційні санкції. На думку деяких вчених., інформаційна санкція - це вплив спеціально уповноваженого державою органу на фізичну чи юридичну особу, що вчинила інформаційне правопорушення, в порядку, встановленому інформаційно-правовими нормами з метою забезпечення інформаційних інтересів держави, додержання інформаційної дисципліни та профілактики вчинення таких правопорушень у майбутньому [15].

З приводу правової природи інформаційних санкцій у юридичній літературі існують дві точки зору:

- 1) перша полягає в тому, що інформаційні санкції є засобами нового виду відповідальності, який ще не знайшов належного відображення в юридичній науці, а саме, інформаційній відповідальності;
- 2) прихильники іншої думки стверджують, що інформаційні санкції є нічим іншим як засобами адміністративної відповідальності.

Немає єдності в розумінні юридичної природи і в судовій практиці. Зокрема, адміністративні суди різних рівнів у справах при порушенні Закону України «Про доступ до публічної інформації», не можуть застосувати адміністративні стягнення, тому обмежуються заходами передбаченими в Кодексі адміністративного судочинства України. У разі застосування інформаційних санкцій будуть виникати відносини публічно-правового характеру, оскільки однією з сторін є відповідний контролюючий державний орган, а також адміністративний суд який від імені держави уповноважений застосовувати певні заходи примусу. При цьому санкції накладаються в

адміністративному, і в судовому порядку, а суми стягнутих штрафів спрямовуються до державного бюджету України. Отже, відносини, що виникають у даному випадку, за своїм характером є інформаційно-правовими. Тобто, можна дійти висновку про те, що за своїм змістом інформаційні санкції є специфічними заходами інформаційної відповідальності [15].

Так, склади адміністративних деліктів у сфері інформаційних правовідносин пов'язані з порядком збору та зберігання інформації, її поширенням і використанням, а також незаконної захистом. Це можуть бути порушення в сфері охорони персональних даних фізичних осіб, делікти в сфері діяльності засобів зв'язку і масової інформації, реклами, проведення виборчих кампаній. Також до адміністративних інформаційних деліктів відносяться порушення в сфері зберігання та надання інформації різних архівів і багато іншого. Найбільш поширеною санкцією за адміністративне інформаційне правопорушення виступає штраф, який може також доповнюватися конфіскацією знаряддя правопорушення.

Кримінальна відповідальність, як найбільш суворий вид юридичної відповідальності, настає за вчинення злочинів в інформаційній сфері. Як і у випадку з адміністративними правопорушеннями, під інформаційними розуміється широке коло відносин. Тому санкції, що передбачають кримінальну відповідальність, за інформаційний делікт, поширені в багатьох розділах Особливої частини КК. Санкції за вчинення інформаційних злочинів: штраф, обмеження свободи, позбавлення волі.

Особливість цивільно-правової відповідальності в її майновому характері. Цей вид відповідальності за інформаційні делікти передбачає компенсацію збитків, як майнових, так і моральних, відновлення доброго імені громадянина і ділової репутації юридичної особи. Також за допомогою заходів цивільно-правового характеру можуть визнаватися або відновлюватися суб'єктивні права, пов'язані з інформаційною сферою.

Інформаційне та цивільне законодавство передбачають такі санкції як сплата неустойки і відшкодування збитків. Можна виділити два основних види цивільно-правової відповідальності за інформаційний делікт: договірну відповідальність та позадоговірну відповідальність

Договірна відповідальність за інформаційні правопорушення викликана порушенням договору, умови якого передбачають певні санкції. Зазначені санкції можуть прямо не забезпечуватися нормами чинного законодавства.

Цивільно-правова відповідальність, не пов'язана тим, що порушник не виконав умови договору, однак своїми діями або бездіяльністю завдав особистості або майну шкоду, називається позадоговірною. Так, наприклад, до позадоговірної можна віднести відповідальність, якщо шкода є наслідком ненадання інформації про товар або послуги. Підставою цивільно-правової відповідальності за інформаційний делікт є наявність шкоди, зв'язку між протиправною поведінкою і наступними негативними наслідками.

У процесі дослідження питання інформаційної відповідальності найважливішим є момент відмежування її від адміністративної. Спільними для них є такі ознаки, як нерівність сторін, спрощена процедура накладання стягнення тощо. Та все ж між ними є досить багато відмінностей: на суб'єкта інформаційного правопорушення покладається обов'язок відшкодувати заподіяну державі матеріальну шкоду, при цьому для цього немає потреби використовувати цивільно-правові засоби та зазнати кару за вчинене правопорушення. Інформаційна відповідальність може реалізовуватись паралельно з адміністративною, кримінальною та дисциплінарною. Наразі цивільно-правове, кримінальне, трудове, адміністративне законодавство встановлює відповідальність за порушення інформаційно-правової норми [15].

Отже, стрімкий технічний прогрес в інформаційній сфері визначив законодавця перед необхідністю ефективного юридичного впорядкування суспільних відносин в інформаційній сфері. У руслі цієї тенденції за останнє десятиріччя у сфері інформації було прийнято низку нових нормативно-

правових актів. Однак існують прогалини в законодавстві, які стосуються важливих питань збереження й захисту інформації, користування мережею Інтернет тощо. Невирішеність таких правових питань сприяє зловживанню інформаційною свободою та непідконтрольній шкідливій діяльності в інформаційній сфері, у тому числі застосуванні інформаційних технологій. Застосування інформаційних технологій значно прискорює інформаційні процеси, однак ускладнює правове регулювання цього питання та призводить до зростання соціальної напруженості. Ці та інші фактори зумовлюють підвищення наукового інтересу до проблем правового регулювання відносин, що виникають із приводу інформації [36].

Окрім того, комплексне дослідження інформаційних правовідносин сьогодні набуває особливої актуальності, проте наявні в Україні наукові розробки із зазначених проблем, на нашу думку, не розкривають їх специфіку. У теорії права існує думка, що нині приступити до вивчення юридичної відповідальності з позиції інформаційних відносин важко, оскільки визначення інформаційної відповідальності не існує на законодавчому рівні, а також відсутній єдиний кодифікований нормативно-правовий акт, у якому містився б перелік інформаційних правопорушень і визначалася б специфічність санкцій інформаційного права.

Проблема відсутності такого визначення виявляється в неправильному застосуванні норм на практиці. Нерідко в правозастосовній практиці трапляються випадки, коли уповноважені органи помилково розглядають деякі правомірні дії власника інформації як інформаційне правопорушення. Для того щоб законодавець міг швидко й правильно реагувати на названі негативні тенденції в галузі технічного прогресу, правовій науці варто ретельно аналізувати, шукати нові правові засоби, а також розробляти науково-практичні нормативні рекомендації щодо усунення таких прогалин у законодавстві. Одним із таких засобів могло б стати формулювання єдиного комплексного правового інституту інформаційних правопорушень, який включав би в себе основні поняття, принципи й правові конструкції,

спрямовані на єдине розуміння, тлумачення та правозастосування в цій сфері. Отже, встановлений поділ юридичної відповідальності на кримінальну, цивільну, адміністративну й дисциплінарну не відповідає сучасним реаліям розвитку правової думки. Незважаючи на відсутність визначення поняття «інформаційна відповідальність» у вітчизняному законодавстві, така відповідальність існує об'єктивно та потребує подальшого поглибленого наукового розроблення [36].

Таким чином, інститут відповідальності в інформаційній сфері є системою норм і процедур, що реалізуються з метою припинення правопорушень та встановлення виду, форми і мір покарання за вчинені і доведені злочини чи інші правопорушення з урахуванням їх соціального шкоди і вини правопорушника.

Висновки до розділу 2.

Інформаційне правопорушення включає в себе протиправні, винні (умисні чи необережні) дії чи бездіяльність, що перешкоджають законодавчо врегульованим соціальним відносинам, які виникають під час здійснення інформаційної діяльності (отримання, використання, розповсюдження та зберігання інформації учасниками інформаційних відносин) і які є законними передбачена інформаційна відповідальність [1]. Оскільки єдине юридичне визначення інформаційного правопорушення на сьогодні не сформовано, його формулювання має зосереджуватись на об'єктах, прийомі, використанні, розповсюдженні та зберіганні інформації учасниками інформаційних відносин.

Відповідальність за інформацію може здійснюватися галузево, паралельно з адміністративними, кримінальними, цивільними та дисциплінарними нормами. На сьогодні немає жодної термінологічної одиниці та жодної системи загальновизнаних правових концепцій, які могли б повністю окреслити всі варіанти протиправної діяльності та її наслідки в галузі інформації, інформаційних технологій, комп'ютерів та їх систем, локальних та глобальних інформаційних та телекомунікаційних мереж тощо.

Тому сучасна правова доктрина потребує подальшого розвитку, щоб зрозуміти та визначити суть, основні характеристики, правові причини та наслідки інформаційного правопорушення та визначити його місце в загальній системі протиправної поведінки як на галузевому, так і на загально-правовому рівнях.

Розділ 3. Галузева відповідальність за інформаційне правопорушення

3.1. Кримінальна відповідальність за інформаційне правопорушення.

У механізмі охорони та захисту інформаційних правовідносин особливе місце займає інститут кримінальної відповідальності, що відображає наслідки невиконання або неналежного виконання особою норм інформаційного законодавства і тягне невідворотність реагування держави на вчинені кримінальні правопорушення (кримінальні проступки та злочини) [63]. Правову основу кримінальної відповідальності становить Кримінальний кодекс України, який ґрунтується на Конституції України та загальновизнаних принципах і нормах міжнародного права.

Чинне кримінальне законодавство не містить окремого розділу, родовим об'єктом якого є відносини у сфері обігу інформації. Водночас норми Особливої частини КК України закріплюють понад 50 складів злочинів, що посягають на встановлений законом порядок створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони та захисту інформації. З метою забезпечення системного підходу у визначенні підстав кримінальної відповідальності за правопорушення в інформаційній сфері їх доцільно класифікувати на певні групи.

Кримінальна відповідальність за порушення в інформаційній сфері асоціюється, переважно, як посягання на цифрову інформацію, її носії, ЕОМ та їхні мережі, і, відповідно, згруповані такі діяння Кримінальному кодексі України Розділі XVI Особливої частини КК «Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електров'язку» [55; с. 205-206].

Але розглядаючи інформацію як більш широке поняття інформації та враховуючи ступінь розвитку сучасних технологій, кількість злочинів, які можна віднести до інформаційної сфери значно розширюється. Наприклад, у Розділі II «Злочини проти життя та здоров'я особи» є ст. 132 Розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, ст. 145 Незаконне розголошення лікарської таємниці; також злочини, об'єктом яких є інформація передбачені у Розділі V «Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина»; у Розділі VII «Злочини у сфері господарської діяльності» є 4 статті щодо злочинів в інформаційній сфері. Наприклад, ст.231 «незаконне збирання з метою використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю», ст.232 «Розголошення комерційної або банківської таємниці», ст.232-1 «Незаконне використання інсайдерської інформації», ст. 232-2 «Приховування інформації про діяльність емітента».; також злочини у інформаційній сфері зазначені у Розділі XIV Злочини у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації та у Розділі XVIII Злочини проти правосуддя [27].

Окрім того в окремих частинах статей Кримінального кодексу України, які прямо не стосуються посягань на інформацію, зазначена відповідальність за вчинення цих злочинів шляхом використання інформації. Наприклад ст. 189. передбачає, що вимагання може здійснюватися шляхом розголошення відомостей, які потерпілий чи його близькі родичі бажають зберегти в таємниці [27; ст. 189].

Злочини, що посягають на врегульовані законом суспільні відносини у сфері обігу інформації з обмеженим доступом та іншої інформації, що охороняється законом.

Характеризуючи першу групу злочинів, що посягають на встановлений законом порядок обігу інформації, слід виділити дві групи кримінальних правопорушень:

1) злочини, що посягають на встановлений законом порядок обігу інформації з обмеженим доступом;

2) злочини, що посягають на порядок обігу іншої (відкритої) інформації, що охороняється законом.

Склади злочинів у сфері обігу інформації з обмеженим доступом містяться в різних розділах чинного КК України, проте їх об'єднання в одну групу зумовлено предметом протиправного діяння – відомостями, доступ до яких має лише обмежене коло осіб і оприлюднення яких відбувається в чітко визначеному законодавчому порядку. Обмеження доступу до інформації здійснюється в інтересах національної безпеки або охорони законних прав фізичних та юридичних осіб. На сьогодні вітчизняне законодавство регулює питання обігу близько 20 видів інформації з обмеженим доступом.

Юридичний аналіз складів правопорушень у цій сфері доцільно проводити з урахуванням змісту та режиму доступу до такої інформації. Отже, до першої групи кримінальних правопорушень належать злочини у сфері обігу таємної інформації:

- державної таємниці;
- професійної таємниці (лікарська, адвокатська);
- таємниці особистого життя (кореспонденції, голосування, усиновлення);
- банківської та комерційної таємниці, таємниці слідства та інших таємниць, що охороняються законом.

Злочини у сфері обігу інформації, що становлять державну таємницю, містяться в різних розділах Особливої частини КК України, проте спільним для них є предмет злочинного посягання – відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України та які визнані в порядку, встановленому Законом України «Про державну таємницю» [46], державною таємницею і

підлягають охороні державою (ст. 1). Кримінальна відповідальність за злочини, предметом яких є відомості, що становлять державну таємницю, насамперед передбачена в розділі I КК України «Злочини проти основ національної безпеки України» [27].

Два склади злочинів цього розділу безпосередньо стосуються встановленого законом порядку охорони та захисту відомостей, що становлять державну таємницю: ст. 111 КК України «Державна зрада» і ст. 114 КК України «Шпигунство». Як і інші злочини проти основ національної безпеки, дії, передбачені ст. 111, 114 КК України, є найбільш суспільно небезпечними посяганнями, оскільки їхнім родовим об'єктом виступають відносини, що забезпечують державну безпеку, конституційний лад, суверенітет, територіальну цілісність і недоторканність, обороноздатність України[27].

З об'єктивної сторони злочини, передбачені ст. 111, 114 КК України, можуть виражатись у двох формах:

- 1) передача іноземній державі, іноземній організації або їхнім представникам відомостей, що становлять державну таємницю;
- 2) збирання таких відомостей з метою передачі іноземній державі, іноземній організації або їхнім представникам.

Передача зазначених відомостей матиме місце у випадках, коли особа володіє ними і повідомляє їх іноземній державі, організації або їхньому представнику шляхом усного повідомлення, пересилання тощо. Збирання зазначених відомостей полягає в їх пошуку і здобуванні, придбанні будь-яким способом з подальшим зосередженням їх в одному чи кількох місцях.

У системі кримінальних правопорушень, що посягають на встановлений законом порядок обігу інформації з обмеженим доступом, слід виокремлювати злочини, предметом яких є відомості, що становлять зміст професійної таємниці. Обов'язок зберігати такі відомості покладений на представників певних професій (медичні працівники, адвокати, журналісти тощо). Важливим щодо збереження професійної таємниці є питання довіри –

особа, яка потребує певної професійної допомоги, погоджується надати чутливу для себе інформацію, очікуючи збереження її в таємниці. Вона також очікує, що надана нею інформація може бути розголошена лише за її згоди. При цьому така інформація надається під час реалізації (захисту) особою своїх прав і свобод (наприклад, право на здоров'я, правову допомогу, свободу віросповідання). Тому розголошення довіреної інформації матиме наслідком обмеження прав осіб, які не зможуть вільно користуватися послугами відповідних професій, якщо не матимуть упевненості в захищеності інформації, яку вони передають [4].

Для кваліфікації злочину немає значення, кому належить ініціатива збирання чи передачі відповідних відомостей – виконавцю чи адресату шпигунства. Не матиме значення для відповідальності й оригінальність власне документа, що містить відповідні відомості, оскільки протиправними визнаватимуться саме їх збирання, передача.

Висока суспільна небезпечність цих злочинів відображається в їхній суб'єктивній стороні: дії, передбачені ст. 111, 114 КК України, є умисними і вчиняються тільки з прямим умислом. Характерною ознакою зазначених злочинів є наявність спеціального суб'єкта – іноземця або особи без громадянства, які є осудними і досягли 16-річного віку (ст. 114 КК України) та громадянина України, осудного, 16-річного віку (ст. 111 КК України)[27].

Зазначений поділ злочинів має доволі умовний характер і наводиться тільки з метою зручності висвітлення підстав кримінальної відповідальності в інформаційній сфері.

Так, кримінальна відповідальність і покарання не є тотожними поняттями. Кримінальна відповідальність є різновидом юридичної відповідальності, особливим елементом у механізмі кримінально-правового реагування держави щодо особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. У свою чергу, покарання є лише однією із форм реалізації кримінальної відповідальності, що визначає тяжкість і тривалість останньої. Зокрема, поняття кримінальної відповідальності слід розуміти як самостійний вид

юридичної відповідальності, що спрямований на охорону та захист суспільних відносин у різних сферах життєдіяльності суспільства і полягає в офіційному оцінюванні державою поведінки особи як злочинної, результатом якого є настання негативних для правопорушника наслідків, конкретизованих в обвинувальному вирокі суду.

На сьогоднішній день не втратила своєї актуальності Гібридна війна проти України, яка почалась ще під час Революції Гідності та триває досі, і вимагає від держави відповідної протидії та вироблення певної політики реагування на виклики. Так, за даними громадської організації «Платформа прав людини», найбільше число вироків, які стосувались поширення незаконного контенту в Інтернеті, були ухвалені в 2014 — 2018 роках [71]. Проте, при аналізі судових справ експерти не визначали зміст повідомлень, чи порушувала поширена інформація вимоги українських законів. Авторі звіту виходили із презумпції: якщо суд визнав порушення і вирок набув законної сили, то контент є незаконним. Разом з тим у експертів не було доступу до першоджерел із незаконною інформацією, оскільки у судових рішеннях відсутні повні тексти, які лягли в основу кримінальних проваджень [71].

Отже, складовою інституту кримінальної відповідальності є відповідальність за правопорушення у сфері обігу інформації. Чинне кримінальне законодавство не містить окремого розділу, родовим об'єктом якого є група однорідних суспільних відносин у сфері обігу інформації. Водночас норми Особливої частини КК України закріплюють понад 50 складів злочинів, що посягають на встановлений законом порядок створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони та захисту інформації. На відміну від адміністративних правопорушень, злочини в інформаційній сфері характеризуються більш високим ступенем суспільної небезпеки, призводять до завдання реальної або потенційної істотної шкоди інтересам особи, держави, суспільства і передбачають можливість призначення покарання у вигляді позбавлення волі.

3.2. Адміністративна відповідальність за інформаційне правопорушення.

Розбудова інформаційного суспільства в Україні та постійно зростаюча роль права людини і громадянина на свободу створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення та охорони інформації потребують гарантованого механізму реалізації цього права з боку цивілізованої держави. У вітчизняній системі правового забезпечення інформаційного права особливого значення набуває інститут адміністративної відповідальності, який виступає дієвим засобом охорони і захисту інформаційних правовідносин і спрямований на боротьбу з порушеннями інформаційного законодавства та їх запобігання [63].

Так, правову основу виникнення та настання адміністративної відповідальності за правопорушення в інформаційній сфері становлять Конституція України [21], яка має найвищу юридичну силу, Кодекс України про адміністративні правопорушення [17] (далі – КУпАП) та інші нормативно-правові акти, якими врегульовані питання обігу інформації в Україні, зокрема Закон України «Про доступ до публічної інформації»[48], «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [42], Податковий кодекс України[37], Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [43], Господарський кодекс України [5], Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв, тютюнових виробів та пального [44], та інші.

Вважаються, що на сьогодні чинне законодавство України не містить чіткого визначення поняття адміністративної відповідальності. Водночас у навчальній та науковій літературі розуміння змісту цього соціально-правового явища здійснюється через об'єктивний та суб'єктивний підходи. Об'єктивний підхід зумовлений відповідною негативною реакцією держави на протиправну поведінку шляхом встановлення відповідних правил і належних санкцій (заходів покарання) стосовно порушників цих правил. В основі суб'єктивного підходу лежить особистий обов'язок порушника дати

відповідь перед уповноваженими державними органами (їхніми службовими особами) за вчинене адміністративне правопорушення і понести відповідне покарання (адміністративне стягнення) згідно з установленим законом порядком. Ураховуючи зазначені підходи, адміністративну відповідальність визначають як різновид юридичної відповідальності, що є специфічною формою реагування держави в особі уповноважених і компетентних органів на адміністративні правопорушення і полягає в застосуванні до правопорушників адміністративних стягнень, передбачених нормами КУпАП, а також відповідних заходів впливу [63].

Інститут адміністративної відповідальності в інформаційній сфері є частиною системи інформаційного правопорядку, який закладає правові підвалини для нормального функціонування та розвитку інформаційного суспільства. При цьому, інститут адміністративної відповідальності в інформаційній сфері також має своєрідну специфіку правового регулювання, що зумовлено природою інформаційних правовідносин [63]:

1. За допомогою цього інституту здійснюється захист не тільки адміністративно-правових відносин, а й відносин, урегульованих нормами інших галузей права, зокрема інформаційного, банківського, фінансового, медіа-права тощо.

2. Підставою адміністративної відповідальності є вчинення правопорушення (проступку), передбаченого нормами КУпАП та іншим законами, що регулюють порядок створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони та захисту інформації.

3. Перелік заходів адміністративної відповідальності, що застосовуються до особи, яка вчинила адміністративне правопорушення в інформаційній сфері, є дещо ширшим і не завжди знаходить своє закріплення в нормах КУпАП, проте, за своєю юридичною природою, такі заходи є адміністративним стягненням і не виключають можливості настання адміністративної відповідальності.

4. Повноваження органів, які в межах своєї компетенції наділені правом застосовувати адміністративні стягнення за адміністративні правопорушення в інформаційній сфері, визначаються в нормативних приписах КУпАП та інших нормативно-правових актах, якими врегульовано порядок створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони та захисту інформації в Україні.

Безпосередньо серед заходів юридичного впливу, встановлених різними галузями права, адміністративна відповідальність у сфері забезпечення інформаційної безпеки посідає одне з головних місць поряд із відповідальністю кримінальною, оскільки охоплює доволі значний обсяг суспільних відносин в інформаційній сфері. Єдиним кодифікованим законодавчим актом, який містить склади адміністративних правопорушень у сфері інформаційної безпеки та передбачає заходи адміністративної відповідальності за її порушення, виступає Кодекс України про адміністративні правопорушення [34].

Про особливе значення КУпАП у сфері забезпечення інформаційної безпеки говорить О.М. Шевчук, щоправда наголошуючи при цьому на необхідності зосередження на державно-управлінській сфері суспільних відносин, «тобто на тих правопорушеннях, які перешкоджають ефективному забезпеченню інформаційної безпеки органами виконавчої влади» [69, с. 67].

Зокрема, чинний КУпАП містить більше сотні статей, якими врегульовані питання відповідальності за порушення порядку створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони та захисту інформації. З метою зручності вивчення конкретних складів правопорушень в інформаційній сфері їх доцільно класифікувати за певними ознаками або критеріями. Основою класифікації адміністративних правопорушень у сфері обігу інформації можуть виступати різні критерії – види інформації, напрями інформаційної діяльності, режими доступу до інформації тощо. Утім найбільш виправданою вбачається класифікація, в основі якої лежить такий критерій, як родовий об'єкт, тобто група тотожних,

однорідних суспільних відносин, що охороняються комплексом адміністративно-правових норм і містяться в Особливій частині КУпАП [63].

Адміністративна відповідальність за порушення права на окремі види інформації, відмову в наданні інформації, надання неповної або недостовірної інформації, втрату інформації Передбачена Кодексом України про адміністративні правопорушення[17]. До таких правопорушень, зокрема, належать: ст.46 навмисне приховування джерела зараження венеричною хворобою; ст.53-2 приховування або викривлення даних Державного земельного кадастру; ст.82-3 приховування, викривлення або відмова від надання повної та достовірної інформації за запитами посадових осіб та зверненнями громадян та їх об'єднань щодо безпеки утворення відходів та поводження з ними; ст.92-1 порушення законодавства про Національний архівний фонд та архівні установи; ст.148-5 порушення правил про взаємоз'єднання телекомунікаційних мереж загального користування; ст.164-4 демонстрація та розповсюдження фільмів без державного свідоцтва на право розповсюдження та демонстрації фільмів; ст.164-9 незаконне розповсюдження екземплярів аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних; ст.164-14 порушення законодавства про здійснення закупівель товарів, робіт та послуг за державні кошти; та інші [17].

До числа адміністративних правопорушень також слід віднести порушення права на об'єкти права інтелектуальної власності, передбаченого ст. 512 КУпАП (глава 6 «Адміністративні правопорушення, що посягають на власність»)[17]. Поняття інтелектуальної власності розуміють у значенні, проголошеному в Конвенції «Про заснування Всесвітньої організації інтелектуальної власності»[19], що була підписана в Стокгольмі 14 липня 1967 р.

Згідно ст. 2 Конвенції закріплено положення, що «інтелектуальна власність» містить права, які стосуються:

— літературних, художніх і наукових творів;

- виконавчої діяльності артистів, звукозапису, радіо- і телевізійних передач;
- винаходів у всіх сферах діяльності людини;
- наукових відкриттів;
- промислових зразків;
- товарних знаків, знаків обслуговування, фірмових найменувань і комерційних позначень;
- захисту від недобросовісної конкуренції;
- всі інші права, що стосуються інтелектуальної діяльності у виробничій, науковій, літературній та художній сферах [19].

Об'єктивна сторона адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 512 КУпАП, полягає в незаконному використанні об'єкта права інтелектуальної власності, привласненні авторства на такий об'єкт або іншому умисному порушенні прав на об'єкт права інтелектуальної власності (незаконне опублікування, виконання, публічне оприлюднення об'єкта права інтелектуальної власності тощо).

Суб'єктивна сторона зазначеного правопорушення характеризується виключно умисною формою вини, а суб'єктами порушення права на об'єкти права інтелектуальної власності можуть виступати як посадові особи, так і громадяни. Адміністративні правопорушення у сферах охорони природи, використання природних ресурсів та охорони культурної спадщини, об'єднані главою 7 чинного КУпАП, передбачають низку протиправних діянь, що посягають на суспільні відносини у сфері створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони та захисту інформації. До їх числа, насамперед, належать правопорушення у сфері землеустрою, державного управління земельними ресурсами, державного контролю за використанням та охороною земель, моніторингу земель та земельного оподаткування.

Підставою адміністративної відповідальності також є порушення вимог щодо охорони територіальних і внутрішніх морських вод від забруднення і засмічення. Нормативні приписи ч. 3 ст. 591 КУпАП визнають адміністративним правопорушенням неповідомлення адміністрації найближчого порту України про проведене внаслідок крайньої необхідності без належного на те дозволу скидання в море шкідливих речовин з судна або іншого плаваючого засобу, повітряного судна, платформи чи іншої штучно спорудженої в морі конструкції, а у випадках скидання з метою поховання – і органу, який видає дозволу на таке скидання, одразу після здійснення або під час здійснення такого скидання. Також закон визнає протиправним діянням невиконання обов'язків з реєстрації в суднових документах операцій із шкідливими речовинами і сумішами.

Ст. 62 КУпАП встановлює адміністративну відповідальність за невиконання капітаном або іншими особами командного складу судна чи іншого плаваючого засобу передбачених чинним законодавством обов'язків з реєстрації в суднових документах операцій з речовинами, шкідливими для здоров'я людей або для живих ресурсів моря, чи сумішами, які містять такі речовини понад установлені норми, внесення зазначеними особами до суднових документів неправильних записів про ці операції або незаконну відмову пред'явити такі документи відповідним посадовим особам. На відміну від ст. 591 КУпАП, зазначене правопорушення може бути вчинене не лише умисно, а й з необережності. Суб'єктами адміністративних правопорушень, передбачених ст. 591, 62 КУпАП, є посадові особи, на яких покладені відповідні обов'язки [17].

Суб'єктивна сторона характеризується умисною формою вини. Глава 7 КУпАП передбачає відповідальність за порушення відносин, пов'язаних із обліком, зберіганням і використанням документів Національного архівного фонду та архівних установ.

Таким чином, КУпАП передбачає адміністративну відповідальність за порушення права на окремі види інформації, відмову в наданні інформації, надання неповної або недостовірної інформації, втрату інформації.

3.3. Цивільно-правова відповідальність за інформаційне правопорушення.

У доктрині права виділяють принципи юридичної відповідальності, які повною мірою поширюються і на відповідальність за інформаційний делікт. Як відомо, людиноцентрична природа права та правового регулювання спирається, перш за все, на основоположні принципи права: гуманізм, рівність перед законом, справедливість, які, в свою чергу, конкретизуються у принципах юридичної відповідальності. До них, зокрема, відносяться принципи: законності (відповідальність має місце лише за інформаційні делікти, які визнаються в якості таких законом); обґрунтованості (встановлення факту здійснення особою конкретного правопорушення); справедливості (відповідальність повинна бути співрозмірною важкості здійсненого правопорушення); невідворотності (невідворотність настання для правопорушника негативних наслідків); доцільності (індивідуалізація заходів впливу на правопорушника і відповідність цих заходів цілям юридичної відповідальності) тощо [70].

Як вже позначалося, до принципів відповідальності в інформаційній сфері можна також віднести такі принципи, які є складовою верховенства права: правова визначеність підстав, наслідків, юридичної відповідальності; прав та обов'язків як осіб, які притягаються до юридичної відповідальності, так і осіб, які уповноважені здійснювати таку діяльність; законність підстав юридичної відповідальності, невідворотність юридичної відповідальності; рівність всіх перед законом і судом; однаковий підхід до осіб, які вчинили однакове правопорушення; індивідуалізація юридичної відповідальності; неможливість притягнення до юридичної відповідальності двічі за одне і те

саме правопорушення; недопустимість притягнення до юридичної відповідальності за діяння, яке на час вчинення не визнавалося законом як правопорушення [11].

Якщо вести мову про цивільно-правову відповідальність, то до наведеного переліку слід додати принципи цивільно-правової відповідальності, які поширюються на відносини в інформаційній сфері. Це, перш за все, принципи, закріплені у ст. 3 ЦК як загальні засади цивільного законодавства: неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя людини; неприпустимість позбавлення права власності, крім випадків, встановлених Конституцією України та законом; свобода договору; свобода підприємницької діяльності, яка не заборонена законом; судовий захист цивільного права та інтересу; справедливість, добросовісність, розумність [70].

Учення про відповідальність у сфері інформаційних відносин цивільно-правова відповідальність може виникати із порушенням цивільних прав і зобов'язань, які мають безпосередню інформаційну залежність або об'єктом яких є інформація. Такі права й обов'язки, виходячи з їхньої інформаційної природи, сьогодні вже прийнято називати інформаційними правами й обов'язками. Слід звернути увагу на те, що «цивільне інформаційне право» та «цивільний інформаційний обов'язок» вітчизняним законодавством не визначаються, проте в основному акті цивільного законодавства України – Цивільному кодексі України – міститься низка положень, які фактично їх закріплюють, а для захисту цивільних інформаційних прав ще й встановлюються особливі засоби. При цьому цивільні права та відповідні їм обов'язки, зокрема в інформаційній сфері, не вичерпуються їхнім переліком, визначеним законодавством. Диспозитивність цивільних правовідносин зумовлює здатність особи (як фізичної, так і юридичної) мати цивільні права, які не встановлені Конституцією України та іншими актами законодавства, якщо вони не суперечать закону та моральним засадам суспільства (ст. 26, 91 ЦК України). Захисту на законних підставах підлягають всі цивільні права й

інтереси особи (ст. 15, 16 ЦК України). Крім того, будь-яке суб'єктивне право однієї особи породжує відповідний обов'язок іншої особи (осіб), і навпаки [67].

Тому взаємопов'язані цивільні права й обов'язки не завжди мають буквальне закріплення в одному акті цивільного законодавства. Зокрема, обов'язок продавця надавати покупцеві необхідну і достовірну інформацію про товар встановлено ст. 700 Цивільного кодексу України, що автоматично означає і право покупця на отримання цієї інформації, хоча воно безпосередньо цим законом не визначається. Проте для споживача (фізичної особи) право на інформацію про продукцію визначено і деталізовано в ст. 4 Закону України «Про захист прав споживачів»[50].

Необхідно також враховувати, що природні риси інформаційних цивільних прав та обов'язків, а отже, і механізми їх охорони й захисту, зокрема цивільно-правова відповідальність, визначаються правовими властивостями інформації як об'єкта цивільних правовідносин, основними з яких є:

- нематеріальність (ціннісна самостійність інформації щодо носія);
- суб'єктивний характер (зумовленість інформації інтелектуальною діяльністю людини);
- неспоживність (можливість багаторазового використання);
- невід'ємність від суб'єкта (інформацію не можливо вилучити в суб'єкта, який її створив, передав, отримав тощо);
- здатність до безутратного відтворення, копіювання, збереження;
- необхідність об'єктивації для включення в правовий обіг (у формі відомостей про навколишній світ, зокрема про явища, події, процеси) [18].

Цивільний кодекс України відносить інформацію до нематеріальних об'єктів цивільних прав, що надає передусім немайнового характеру безпосередньому протиправному впливу інформаційного правопорушення. Навіть коли йдеться про майнову шкоду, спричинену таким

правопорушенням, вона завдається саме через нематеріальну інформаційну сферу. Цивільні інформаційні обов'язки як в межах договірних, так і недоговірних відносин, як правило, пов'язані з необхідністю надання, повідомлення, закріплення певної інформації, невиконання чого може завдати особі шкоди та зумовити цивільно-правову відповідальність.

Не заглиблюючись у суто галузеву багатовікову дискусію з приводу поняття і сутності цивільно-правової відповідальності, зазначимо, що ми підтримуємо позицію сучасних цивілістів, які трактують цивільну відповідальність як негативні наслідки, яких зазнає особа, що вчинила цивільне правопорушення, і які виражаються у покладанні на правопорушника заходів впливу майнового характеру, а цивільно-правову відповідальність у сфері інформаційних відносин – як вид юридичної відповідальності, що полягає у покладанні на правопорушника негативних наслідків у вигляді обов'язку відшкодування чи компенсації шкоди (матеріальних збитків та/або моральної шкоди), або інших обов'язків, спрямованих на поновлення порушених інформаційних прав особи [18].

У випадках, передбачених законом, може виникати обов'язок відшкодувати шкоду, заподіяну правомірною поведінкою. Прикладом цього може бути заподіяння шкоди у стані крайньої необхідності, якою визнаються дії особи, спрямовані на усунення небезпеки, що загрожувало самому заподіювачу шкоди чи іншим особам, за умови, що її за цих обставин не можна усунути іншими засобами. Прикладами таких дій можуть бути заходи, до яких звертається програміст в разі загрози усій комп'ютерній системі і в разі виявлення так званого «комп'ютерного вірусу». Він може повністю знищити зіпсовану програму задля збереження інших і системи в цілому. Програміст може навіть зруйнувати чи відключити інформаційну систему в цілому чи комплекс програмного забезпечення, задля збереження інформації, яка накопичується, зберігається і переміщується у системі, або якщо це несе загрозу безпеці держави, державному ладу, здоров'ю та життю людей. Подібні дії непоодинокі у сучасній практиці захисту інформації і

інформаційних прав учасників інформаційних відносин від негативних комп'ютерних вірусів та їх авторів, які є частиною «інформаційної війни» і які виявляють порушників, що мають понести відповідальність. Вказані дії є правомірними за умови, що відвернута шкода є меншою від тієї, що могла бути заподіяною. Прикладом може слугувати також відключення інформаційних систем на атомних станціях у разі загрози безпечній роботі останніх. Варто зауважити, що особливістю цивільно-правової відповідальності є те, що в окремих випадках допускається відповідальність за дії інших осіб. Зокрема, за дії невеликостатних осіб, про що згадувалось вище. Наступною обов'язковою підставою настання цивільно-інформаційної правової відповідальності є наявність негативних наслідків у формі заподіяння шкоди, посягання на права та інтереси, які охороняються законом. Залежно від того, якому об'єкту права заподіяно шкоду, її слід розрізняти як таку, що заподіяна майну, або заподіяну особі. В інформаційних відносинах присутні випадки обох видів. Шкода, заподіяна інформаційній системі неякісним програмним забезпеченням є, перш за все, майновою. А шкода, заподіяна фізичній особі шляхом поширення про неї недостовірної інформації у ЗМІ, що призвело до порушення її честі, гідності, ділової репутації є шкодою, заподіяною передусім особі [70].

Згідно з доктриною цивільного права, підставами цивільно-правової відповідальності є: протиправність поведінки (дія чи бездіяльність); наявність майнової та (або) моральної шкоди; причинний зв'язок між протиправною поведінкою і заподіяною шкодою; вина особи, яка заподіяла шкоду. Отже, цивільно-правова відповідальність за правопорушення інформаційних цивільних прав в інформаційній сфері (цивільно-інформаційна правова відповідальність) настає за умови, якщо дія чи бездіяльність, якими заподіяно шкоду, є протиправними чи заборонені законом. Протиправною поведінкою визнається така поведінка учасника інформаційних правовідносин, яка порушує приписи правової норми, незалежно від того, знав чи не знав правопорушник про неправомірність

своєї поведінки. Так, поширення інформації, яка складає таємницю про стан здоров'я фізичної особи, може тягнути за собою відповідальність необмеженого законом кола суб'єктів, тобто фактично будь-якої особи, якій стала відома така інформація (ч. 3. ст. 286 ЦК). Отже, коло цих осіб на сьогодні законодавством не обмежується лікарями чи медичними працівниками. Звичайно, відвідувач лікарні, який став порушником медичної таємниці, розповівши знайомим про інформацію, яку він почув від будь-кого із хворих, навідавши свого родича, може не знати про наявність такої норми у чинному законодавстві України, але це, як відомо, не звільняє його від відповідальності [70].

Правопорушенням в інформаційній сфері може бути протиправна дія або бездіяльність особи, а також протиправне, наприклад, адміністративне рішення. Таким чином, протиправною в цьому випадку визнається поведінка особи, яка порушує приписи інформаційних цивільно-правових норм та порушує суб'єктивне інформаційно-цивільне право особи. Законодавець передбачив також, що заподіяння шкоди є протиправним, якщо законом не передбачено інше. Протиправна поведінка полягає, переважно, в активних діях, якими заподіяно шкоду. Наприклад, фізична особа може поширювати недостовірну інформацію, порушувати різного роду таємниці, поширювати шкідливі програми, здійснюючи при цьому активні дії. Бездіяльність визнається протиправною, якщо особа повинна була вчинити певну дію, але не вчинила її. Так, ненадання достовірної інформації на запит фізичної чи юридичної особи про стан довкілля, про якість харчових продуктів, предметів побуту органами і посадовими особами, яких до цього зобов'язує закон, може трактуватися як протиправна бездіяльність, яка тягне за собою відповідальність, в тому числі, цивільно-правову (ст. 293 ЦК) [67].

Отже, одним із усталених та найбільш адекватних способів захисту цивільних прав та охоронюваних законом інтересів, в тому числі інформаційних цивільних прав та інтересів, є саме відшкодування збитків. Цей спосіб захисту інформаційних цивільних прав і охоронюваних законом

інтересів, як виявили дослідження, являє собою найбільш поширений спосіб як у сфері договірних, так і деліктних відносин. На відміну від відшкодування шкоди в натурі, в даному випадку майновий інтерес потерпілого задовольняється за рахунок грошової компенсації понесених ним майнових збитків. При цьому така компенсація може бути або безпосередньо пов'язана з розміром спричиненої шкоди (відшкодування збитків), або пов'язана з нею лише опосередковано чи взагалі незалежна від неї (неустойка). Закріплення в ЦК права на відшкодування збитків повною мірою відповідає таким принципам цивільного права (ст. 3 ЦК). Право на відшкодування збитків виникає не лише у зобов'язальних відносинах, але і в абсолютних, до яких належать, наприклад, особисті немайнові права фізичної особи, право власності, спадкове право. Водночас слід мати на увазі, що вимога про відшкодування збитків, заявлена власником стосовно будь-якої третьої особи, має ґрунтуватися в обов'язковому порядку не лише на ст. 22 ЦК, а й на положеннях ст. 1166 ЦК про загальні підстави відповідальності за завдану майнову шкоду [70].

Так, Постановою №1 від 27.02.2009 Пленум ВСУ дав роз'яснення щодо особливостей судового розгляду у справах про порушення інформації. Зокрема, при розгляді справ зазначеної категорії суди повинні мати на увазі, що юридичним складом правопорушення, наявність якого може бути підставою для задоволення позову, є сукупність таких обставин:

- а) поширення інформації, тобто доведення її до відома хоча б одній особі у будь-який спосіб;
- б) поширена інформація стосується певної фізичної чи юридичної особи, тобто позивача;
- в) поширення недостовірної інформації, тобто такої, яка не відповідає дійсності;
- г) поширення інформації, що порушує особисті немайнові права, тобто або завдає шкоди відповідним особистим немайновим благам, або

перешкоджає особі повно і своєчасно здійснювати своє особисте немайнове право [53].

Окрім цього, при вирішенні питання про відкриття провадження у справі судам слід звертати увагу на відповідність позовної заяви (заяви) вимогам ЦПК[68]. Така заява має містити, зокрема, відомості про те, в який спосіб була поширена інформація, що порушує особисті немайнові права позивача (заявника), яка саме інформація поширена відповідачем (відповідачами), із зазначенням часу, способу й осіб, яким така інформація повідомлена, інші обставини, які мають юридичне значення, посилання на докази, що підтверджують кожен з таких обставин, а також зазначення способу захисту, в який позивач бажає захистити своє порушене право [53].

3.4. Дисциплінарна відповідальність за інформаційне правопорушення.

Досить частою є ситуація, коли інформаційні делікти вчинюються працівником підприємства, установи, організації під час виконання ним своїх професійних обов'язків. Незалежно від наявності або відсутності підстав щодо притягнення особи до кримінальної, адміністративної, цивільно-правової відповідальності, у трудових відносинах зберігається можливість притягнення порушника до дисциплінарної відповідальності. Однак, на відміну від кодифікованого законодавства, яке застосовується у випадку вчинення кримінальних та цивільно-правових деліктів (і, почасти, - адміністративних), ситуація у сфері дисциплінарної відповідальності не є такою однозначною. Інститут дисциплінарної відповідальності як частина трудового законодавства України має всі притаманні останньому вади, пов'язані з еkleктичним характером трудових норм, що приймалися в різні часи, з різними цілями, та характеризуються надзвичайно високим рівнем неузгодженості [70].

Спеціальним суб'єктом дисциплінарного проступку у сфері інформації є посадові та службові особи, що здійснюють владні управлінські функції у сфері інформації, включаючи осіб, на яких поширюється дія дисциплінарних статутів або спеціальних положень про дисципліну. Такими суб'єктами можуть виступати посадові і службові особи органів державної влади, місцевого самоврядування, особи, які виконують делеговані повноваження суб'єктів владних повноважень, забезпечують реалізацію права на доступ до інформації тощо. Особливий статус спеціальних суб'єктів зумовлює застосування до них дещо інших заходів дисциплінарного впливу (як правило, більш жорстких стягнень), які містяться у спеціальних нормативних актах.

Наприклад, згідно із Законом України «Про доступ до публічної інформації» [48] до суб'єктів, які мають обов'язки щодо оприлюднення та надання публічної інформації, належать органи прокуратури України, працівники яких за невиконання чи неналежне виконання службових обов'язків або скоєння проступку, який порочить його як працівника прокуратури, притягуються до дисциплінарної відповідальності згідно з Дисциплінарним статутом прокуратури України. Так, залежно від категорії суб'єкта дисциплінарного проступку у сфері обігу інформації зумовлюється накладення відповідного дисциплінарного стягнення. Чинне трудове законодавство передбачає два види дисциплінарних стягнень, які можуть застосовуватися до загальних суб'єктів – догана і звільнення. При цьому законодавець наголошує, що за порушення трудової дисципліни до працівника може бути застосовано тільки одне із зазначених стягнень (ст. 147 КЗпП України) [16].

Перелік дисциплінарних стягнень спеціальних суб'єктів є значно ширшим і закріплюється нормами окремих законів (наприклад, закони України «Про судоустрій і статус суддів»[54], «Про державну службу»[45]), положень про дисципліну (наприклад, Положення про дисципліну працівників залізничного транспорту[52]), дисциплінарними статутами

(наприклад, Дисциплінарний статут Збройних Сил України [57], Дисциплінарний статут прокуратури України [49]).

Так, за невиконання чи неналежне виконання службових обов'язків до працівника прокуратури може бути застосоване одне із таких стягнень: догана; пониження в класному чині; пониження в посаді; позбавлення нагрудного знаку «Почесний працівник прокуратури України»; звільнення; звільнення з позбавленням класного чину (ст. 9 Дисциплінарного статуту прокуратури України). При цьому нормами зазначеного статуту визначено, що дисциплінарне стягнення має відповідати ступеню вини та тяжкості дисциплінарного проступку (ст. 12 Дисциплінарного статуту прокуратури України) [49].

У контексті розкриття змісту суб'єктної складової дисциплінарного проступку потребує висвітлення питання щодо правового статусу особи, яка має право накладати дисциплінарні стягнення, тобто суб'єкта дисциплінарної влади. Така особа також є суб'єктом дисциплінарних правовідносин, проте її не слід ототожнювати з суб'єктом дисциплінарного проступку. Суб'єктом дисциплінарної влади може виступати роботодавець або уповноважена ним особа, прямий або безпосередній начальник, командир (для військовослужбовців) тощо.

Характерною особливістю відносин між суб'єктом дисциплінарної влади і суб'єктом відповідальності є ознака трудової або службової підлеглості. Тобто дисциплінарні відносини між зазначеними суб'єктами завжди будуються за принципом субординації і мають односторонній характер. Суб'єктивна сторона дисциплінарних проступків являє собою психічне ставлення правопорушника до скоєного діяння та його наслідків. Складовими суб'єктивної сторони є вина, мотив та мета. Вина – це основна ознака суб'єктивної сторони, яка характеризує внутрішнє ставлення особи до скоєного нею протиправного діяння і знаходить свій прояв у формі умислу (прямого чи непрямого) або необережності (самовпевненість чи недбалість).

До суб'єктивної сторони правопорушень можуть включатися мотив і мета правопорушення, які переважно не впливають на його кваліфікацію. Особливість суб'єктивної сторони дисциплінарних правопорушень у сфері обігу інформації проявляється у формі вини, яка характеризується необережністю і не пов'язується з настанням суспільно небезпечних наслідків. Виявлення і доведення умисної форми вини опосередковано вказує на більш високий ступінь суспільної небезпеки, внаслідок чого такі дисциплінарні проступки можуть кваліфікуватися як відповідні, суміжні за своїм складом, адміністративні або кримінальні правопорушення в інформаційній сфері. Характеристика наведених фактичних і юридичних підстав дисциплінарної відповідальності свідчить про те, що у правовій системі вона залишається важливим фактором, який забезпечує правомірність поведінки.

Утім при розкритті суті цієї правової категорії не слід ігнорувати той факт, що дисциплінарна відповідальність може містити в собі можливість застосування інших заходів правового впливу – схвалення, заохочення тощо. У цьому проявляється позитивний зміст дисциплінарної відповідальності, спрямованої на свідоме і відповідальне ставлення особи до покладених на неї обов'язків, позитивне ставлення індивіда до дорученої справи, держави і суспільства. Чинне трудове законодавство не містить чіткого визначення підстав і переліку заходів заохочень, проте не позбавляє суб'єкта дисциплінарної влади права їх застосування на підприємствах, установах, організаціях. Питання заохочення загальних суб'єктів віднесені до сфери локального правового регулювання.

У правилах внутрішнього трудового розпорядку підприємства, колективних договорах та інших локальних нормативних актах встановлюються певні види морального та матеріального заохочень. Основними видами морального заохочення є: оголошення подяки; нагородження почесною грамотою; поміщення фотографії працівника на дошку пошани; присвоєння почесних звань. Матеріальне заохочення

переважно полягає в преміюванні працівника, нагородженні подарунком. Заходи заохочення спеціальних суб'єктів регламентуються спеціальними нормативними актами (дисциплінарними статутами, положеннями, законами). Цими ж актами визначаються підстави їхнього застосування.

Так, відповідно до Дисциплінарного статуту прокуратури України прокурорсько-слідчі працівники і працівники інших установ прокуратури заохочуються за сумлінне і зразкове виконання службових обов'язків, ініціативу й оперативність у роботі подякою, грошовою премією, подарунком, цінним подарунком, достроковим присвоєнням класного чину 72 або підвищенням у класному чині, нагородженням нагрудним знаком «Почесний працівник прокуратури України». За особливі заслуги в роботі працівники прокуратури можуть бути представлені до нагородження державними нагородами і присвоєння почесного звання «Заслужений юрист України» (ст. 4, 5 Статуту прокуратури).

Важливою складовою реалізації позитивної і негативної дисциплінарної відповідальності є її процедура – офіційно встановлений порядок накладення дисциплінарних стягнень і заохочень. Чинне трудове законодавство детально врегульовує це питання і закріплює вимогу щодо документального оформлення як заходів заохочення, так і дисциплінарних стягнень у відповідному наказі (розпорядженні) суб'єкта дисциплінарної влади. Створення зазначеного правозастосовного акту зумовлено необхідністю виконання вимоги правової визначеності і виступає процесуальною підставою дисциплінарної відповідальності.

Отже, дисциплінарну відповідальність за проступок в інформаційній сфері несуть працівники підприємств, установ, організацій відповідно до положень, статутів, правил внутрішнього трудового розпорядку і інших нормативних актів. Кодексом законів про працю України встановлено, що за здійснення дисциплінарного проступку, тобто, невиконання або неналежне виконання працівником з його вини покладених на нього трудових обов'язків, власник має право застосувати наступні дисциплінарні стягнення:

- зауваження
- догана
- звільнення з відповідних підстав.

Відповідно до трудового законодавства за правопорушення в інформаційній сфері передбачена і матеріальна відповідальність - це майнова відповідальність працівників, з вини яких підприємство, установа, організація понесли витрати по відшкодуванню шкоди, заподіяної інформаційним правопорушенням.

Так, детально порядок і умови матеріальної відповідальності робітників і службовців регламентовані трудовим законодавством: матеріальній відповідальності сторін трудового договору присвячені відповідні розділи Кодексу законів про працю України, відповідно до якого сторона трудового договору, в даному випадку працівник, що заподіяла збиток іншій стороні, відшкодовує цей збиток відповідно до КЗпП України та інших національних законів [15].

Розірвання трудового договору після спричинення збитку не спричиняє за собою звільнення сторони цього договору від матеріальної відповідальності. Матеріальна відповідальність за порушення інформаційного законодавства настає разом із залученням порушника до будь-яких інших видів відповідальності: дисциплінарній, адміністративній або кримінальній відповідальності.

Дисциплінарна відповідальність за правопорушення у сфері інформаційного законодавства – це застосування державним органом або його посадовими особами, котрі здійснюють владні управлінські функції стосовно інформаційної сфери, примусових заходів у вигляді дисциплінарних стягнень до особи, що межах виконання своїх функціональних обов'язків порушила встановлений порядок створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення охорони та захисту інформації [16].

Отже, дисциплінарна відповідальність особи здійснюється в дисциплінарному порядку, розпочатому керівником за власною ініціативою або на вимогу громадянина у зв'язку з порушенням її інформаційних прав службовою особою. Тільки роботодавець, перед яким відповідає працівник, має право накладати дисциплінарні стягнення.

Висновки до розділу 3.

Сьогодні законодавець змушений реагувати на технологічні виклики і проблеми інформаційного стану сучасного суспільства, зокрема, шляхом введення окремих видів відповідальності за вчинення інформаційних правопорушень. Тому відповідальність за правопорушення в сфері інформаційної діяльності (інформаційна відповідальність) як вид юридичної відповідальності має законодавчу основу. Зокрема, чинне інформаційне законодавство визначає поведінку осіб, що порушують норми в сфері інформації, як протиправну, винну, яка формує склад правопорушень (злочинів) в інформаційній сфері та яка є підставою для настання відповідальності в інформаційній сфері.

Практика застосування інформаційного законодавства свідчить про порушення інформаційних прав та створення бар'єрів для інформаційної безпеки для суспільства та держави. Тому однією з найбільш суперечливих і нагальних проблем українського законодавства сьогодні є відсутність єдиного ефективного механізму боротьби та запобігання злочинності в інформаційному секторі.

Сучасний інститут юридичної відповідальності, важливість якого для захисту прав і свобод громадян та захисту суспільних відносин в Україні підтверджується інтенсивним розвитком законодавчої бази в останні десятиліття, включає себе галузеву відповідальність за інформаційні правопорушення. Адміністративна, кримінальна, цивільна та дисциплінарна відповідальність на сьогодні є основним механізмом реагування держави на порушення інформаційних правовідносин.

ВИСНОВКИ

Під час написання магістерської роботи було розглянуто питання відповідальності за правопорушення в інформаційній сфері, для чого проведено комплексне дослідження сучасного українського законодавства, що регулює інформаційні правовідносини, з'ясована сутності інформаційних правопорушень та визначенні виду та особливості притягнення до відповідальності за правопорушення в інформаційній сфері, у результаті чого можна зробити наступні висновки:

1. Основним предметом правового регулювання інформаційного права є інформаційні відносини, що виникають при здійсненні інформаційних процесів – виробництва, збору, обробки, накопичення, зберігання, пошуку, передачі, розповсюдження та споживання інформації.

Відповідно фундаментом інформаційної сфери є єдиний інформаційний простір, під яким зазвичай розуміють комплекс інформаційних ресурсів та інформаційної інфраструктури, що дозволяє на основі єдиних принципів і за загальними правилами забезпечувати безпечну інформаційну взаємодію держави, організацій і громадян при їх рівнодоступності до відкритих інформаційних ресурсів, а також максимально повне задоволення їх інформаційних потреб.

Інформаційні правовідносини є доволі складним та багатокомпонентним явищем, за своїм змістом є досить широким поняттям та охоплює різні сфери людської діяльності. І, як наслідок, для регулювання інформаційних відносин використовується як диспозитивний метод, з притаманними йому властивостями децентралізації та координації, так і імперативний метод, для якого характерні централізоване здійснення владних повноважень і сувора субординація учасників правовідносин.

2. Суб'єкти інформаційного права – це учасники суспільних відносин, наділені інформаційною правосуб'єктністю (право- і дієздатністю), яка визначається нормами права. Інформаційна правоздатність виявляється в

системі інформаційних прав та обов'язків учасників інформаційно-правових відносин, а дієздатність – у здатності самостійно реалізувати надані права та покладені юридичні обов'язки.

Об'єктом інформаційних правовідносин загалом виступають різноманітні матеріальні (наприклад, документована інформація, архівний фонд тощо) та нематеріальні блага (наприклад, правопорядок в інформаційному середовищі).

Інформація є первинним, основним та пріоритетним об'єктом інформаційних правовідносин, однак не єдиним. Визначена низка похідних від інформації явищ також є об'єктом інформаційних правовідносин.

Інформація є важливим елементом життя людини, суспільства та всієї держави. Встановлення верховенства права неможливе без належного визначення статусу інформації, її різноманітності, правової системи та ретельного регулювання доступу до інформації, обмежень у використанні та захисту приватних та публічних інтересів з порушенням встановленого порядку їх отримання та розповсюдження. Правовідносини з інформацією регулюються конституційним, кримінальним, адміністративним, трудовим законодавством та нормами трудового права.

3. Як можна побачити, дослідивши вітчизняне законодавство, попри те, що відсутнє нормативне визначення правопорушення у інформаційній сфері та відсутня така категорія як інформаційно-правова відповідальність, об'єктивно відповідальність за правопорушення у сфері інформації існує об'єктивно. Слід зазначити, що також наявна і диференціація відповідальності за такі правопорушення в залежності від завданої ними суспільної шкоди.

4. Інформаційне правопорушення включає в себе протиправні, винні (умисні чи необережні) дії чи бездіяльність, що перешкоджають законодавчо врегульованим соціальним відносинам, які виникають під час здійснення інформаційної діяльності (отримання, використання, розповсюдження та зберігання інформації учасниками інформаційних відносин) і які є законними

передбачена інформаційна відповідальність. Проте єдине юридичне визначення інформаційного правопорушення на сьогодні не сформовано. Через зазначену обставину, відсутній й єдиний підхід до класифікації інформаційних правопорушень. Як наслідок розподіл інформаційних порушень у певні групи може відбуватися за такими критеріями як: суб'єкт чи об'єкт правопорушення, спосіб його здійснення, окрім того можлива диференціація за вже існуючими галузями права.

5. Сучасний інститут юридичної відповідальності, важливість якого для захисту прав і свобод громадян та захисту суспільних відносин в Україні підтверджується інтенсивним розвитком законодавчої бази в останні десятиліття, включає себе галузеву відповідальність за інформаційні правопорушення. Адміністративна, кримінальна, цивільна та дисциплінарна відповідальність на сьогодні є основним механізмом реагування держави на порушення інформаційних правовідносин.

6. Сучасний стан нормативного закріплення відповідальності за інформаційні правопорушення та визначення механізму притягнення до неї свідчить про стурбованість держави захистом інформації, як об'єкта, також захистом особистих майнових та немайнових прав людини, пов'язаних з інформацією, та забезпечення інформаційної безпеки в цілому. Встановлено, що у чинному законодавстві прослідковується диференціація відповідальності за різні види правопорушень, зокрема за суб'єктом правопорушення та способом його вчинення. Попри те, деякі правові норми не відповідають вимогам сучасності, через новітні технології, що динамічно розвиваються. Адже деякі звичні злочини сьогодні можуть здійснюватися за допомогою використання ЕОМ різного типу або шляхом використання чи розповсюдження інформації, зокрема за допомогою телекомунікаційних мереж.

На нашу думку актуальним є створення на законодавчому рівні дієвого правового механізму для регулювання інформаційних відносин у сфері майнового та договірної права, прав інтелектуальної власності, захисних

відносин та захисту прав та інтересів як носія інформації, так і особи, яка хоче отримати до неї доступ.

Окрім того особливо актуально постає проблема забезпечення інформаційної безпеки в умовах переходу до глобального інформаційного суспільства сьогодні набуває особливої актуальності. Все більша кількість систем прийняття рішень і бізнес-процесів в провідних галузях економіки і сфері державного управління реалізується або планується до реалізації з використанням інформаційних технологій. Разом з тим, в різних інформаційних системах консолідується значний обсяг інформації, в тому числі що стосується питань державної політики і оборони, фінансової та науково-технічної сфери, а також приватного життя громадян, що потребує достатнього захисту та справедливої відповідальності у разі його порушення.

Важливим напрямком в сфері законодавства з питань інформаційної безпеки є визначення юридичної відповідальності за вчинення протиправного діяння в цій області. Предмет правового забезпечення інформаційної безпеки динамічно розвивається, на його структуру і зміст впливають багато умов, але одним з найбільш важливих факторів, безумовно, є інформація як інтегруюча всіх інших об'єктів інформаційних правовідносин.

Необхідне системне дослідження інформаційного права, спрямоване на вивчення загальних питань інформаційної безпеки та відповідальності за інформаційні правопорушення, суб'єктів та об'єктів дослідження. Окрім цього, є необхідним активне залучення органів державної влади в частині впровадження та розробки нових навчальних програм на всіх рівнях освітньої системи, що сприятиме формуванню правового фундаменту для подальших практичних кроків в напрямку забезпечення інформаційної безпеки. І, звичайно, необхідна системна модернізація вже існуючих правових норм, що регулюють інформаційну сферу, з метою приведення їх до відповідності з сучасним станом розвитку інформаційних технологій та ступенем їх проникнення у всі галузі суспільного життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бачило И.Л. Информационное право : учебник / И. Л. Бачило, М.:Издательство Юрайт, 2011. 522 с.
2. Белевский Р. А. Понятие и виды юридической ответственности за нарушение правовых норм в области защиты информации // Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки. 2016. №12. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ponyatie-i-vidy-yuridicheskoy-otvetstvennosti-zanarushenie-pravovyh-norm-v-oblasti-zaschity-informatsii> (дата звернення 01.12.2020)
3. Волинка К.Г. Теорія держави і права: навч. посіб. / К.Г. Волинка К.: МАУП, 2003. 240 с.
4. Головенко Р. Закон України «Про доступ до публічної інформації» : наук.-практ. коментар (видання, ініційоване Комітетом Верховної Ради України з питань свободи слова та інформації і рекомендоване для використання в адміністративній та судовій практиці) / Р. Головенко, Д. Котляр, О. Нестеренко. К.: Фундація «Центр суспільних медіа», 2012. 335 с.
5. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#n207> (дата звернення 01.12.2020)
6. Господарський процесуальний кодекс України: Закон, Кодекс від 06.11.1991 № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення 01.12.2020)
7. Грицай І. О. Конспект лекцій з навчальної дисципліни інформаційне право. Дніпро. 2016. URL: <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/lectures/1110/18.1.pdf> (дата звернення 01.12.2020)
8. Дудин А. П. Объект правоотношения: вопросы теории / А. П. Дудин. – Саратов, 1980. – 80 с.

9. Загальна теорія держави і права: підр. для студентів / за ред. В.В. Копейчикова. К.: Юрінком, 1997. 498 с.
10. Загальна теорія держави і права: підручник для студентів 3-14 юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / за ред. М.В. Цвіка, В.Д. Ткаченка, О.В. Петришина. Х.: Право, 2002. 432 с.
11. Загальна теорія права: підручник / за заг. ред. М.І. Козюбри. Київ: Ваіте, 2016
12. Заїка Ю. Інформація в системі об'єктів цивільних прав / Ю. Заїка, В. Скрипник. // Підприємництво господарство і право. – 2017. – №1. – С. 240–245.
13. Кельман М.С. Загальна теорія держави та права: підручник / М.С. Кельман, О.Г. Мурашин, Н.М. Хома. 3-е вид, стереотипне.Л.: Новий Світ-2000, 2009. 584 с.
14. Кирилюк А. В. Поняття та види інформаційних правопорушень// Часопис цивілістики, №26, 2017. С. 51-55
15. Коваленко Л. П. Деякі питання щодо правопорушень,, в інформаційній сфері. 2013. URL: <http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/6297/1/Kovalenko.pdf> (дата звернення 01.12.2020)
16. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення 01.12.2020)
17. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення 01.12.2020)
18. Козинець А. О. Цивільно-правове регулювання зобов'язальних інформаційних відносин: монографія. / А. О. Козинець. – К.: Алерта, 2016. – 582 с.

19. Конвенція про заснування Всесвітньої організації інтелектуальної власності: Конвенція, Міжнародний документ ВОІВ від 14.07.1967. URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_169#Text (дата звернення 01.12.2020)

20. Конвенція про кіберзлочинність; Конвенція, Міжнародний документ Ради Європи від 23.11.2001. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575#Text (дата звернення 01.12.2020)

21. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 01.12.2020)

22. Копылов В.А. Информационное право : учебник / В.А. Копылов. М. : Юристъ, 2002. 512 с.

23. Кормич Б.А. Інформація як категорія інформаційного права // Актуальні проблеми держави і права. Вип. 16. Одеса: Юридична література, 2002. С. 367 – 374

24. Кохановская Е. В. Основные теории в сфере информационных правоотношений: концепция информационных прав как частноправового института и теория информационного права как отрасли права в современной правовой доктрине Украины / Е. В. Кохановская. // Частное право. – 2013. – №1. – С. 198–214.

25. Кохановська О.В. Творчість, інтелектуальна творча діяльність, інтелектуальна власність, право інтелектуальної власності: співвідношення. Сучасні проблеми приватного права : збірник наукових праць, присвячених 80-й річниці з дня народження Я.М. Шевченко / відп. ред. : Н.С. Кузнецова, Р.О. Стефанчук. Київ : ВГО «Асоціація цивілістів України» ; Друкарня «Рута», 2012. С. 58, С. 131-142.

26. Кохановська О. В. Теоретичні проблеми інформаційних відносин у цивільному праві: [монографія] / О. В. Кохановська. К.: ВПЦ «Київський ун-т», 2006. 463 с.

27. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2341-14>. (дата звернення 01.12.2020)

28. Кузнецов П. У. Информация как объект правоотношений в сфере обеспечения информационной безопасности // Труды Института государства и права РАН. 2016. №3 (55). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/informatsiya-kak-obekt-pravootnosheniy-v-sfere-obespecheniya-informatsionnoy-bezopasnosti>. (дата звернення 01.12.2020)

29. Максименко Ю. Є. Засади розвитку інформаційної деліктології / Ю. Є. . Максименко, В. А. Ліпкан. // Право України. – 2013. – №10. – С. 249–256.

30. Мартинов А. Ю. Постіндустріальне суспільство. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Postindustrialne_suspilstvo (дата звернення 01.12.2020)

31. Назаренко Г. В. Теория государства и права : учеб, пособие. М. : Истоки, 1999.

32. Огородов Д. В. Правовые отношения в информационной сфере : дис. ... к. ю. н. / Д.В. Огородов. М., 2002. 241 с.

33. Окінавська хартія глобального інформаційного суспільства: Хартія, Міжнародний документ від 22.07.2000. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_163#Text (дата звернення 01.12.2020)

34. Перун Т. С. Адміністративна відповідальність в системі заходів забезпечення інформаційної безпеки/ ІТ-право: проблеми і перспективи розвитку в Україні (друга міжнародна щорічна конференція).№17. URL: <http://aphd.ua/publication-358/> (дата звернення 01.12.2020)

35. Писаренко Г. М. Підстави юридичної відповідальності в інформаційній сфері / Г. М. Писаренко. // Держава та регіони. Серія: Право. – 2017. . – №2(56). – С. 14–18.

36. Писаренко Г. М. Юридична відповідальність в інформаційній сфері: окремі аспекти становлення / Г. М. Писаренко. // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2016. – №1. – С. 55–58.

37. Податковий кодекс України Кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення 01.12.2020)

38. Полушкин А. В. Информационное правонарушение: понятие и виды : дис. канд. юр. наук : 12.00.14 / Полушкин А. В. – Екатеринбург, 2009. – 223 с.

39. Попов Л. Л. Информационное право : учебник / Л.Л. Попов, Ю.И. Мигачев, С.В. Тихомиров. М.: Норма; Инфра-М, 2010. 496 с.

40. Правдюк С. А. Комп'ютерні правопорушення та інформаційні правопорушення: аспекти співвідношення / С. А. Правдюк. // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2013. – №183. – С. 222.

41. Предпринимательское право: учебник / под ред.Е. П. Губина, П. Г. Лахно. М., 2001.

42. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (дата звернення 01.12.2020)

43. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text> (дата звернення 01.12.2020)

44. Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв, тютюнових виробів, рідин, що використовуються: Закон України від 19.12.1995 № 481/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/481/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 01.12.2020)

45. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 №889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text> (дата звернення 01.12.2020)

46. Про державну таємницю: Закон України від 21.01.1994 №3855-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text> (дата звернення 01.12.2020)

47. Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України: Закон України від 24.03.1999 №551-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-14#Text> (дата звернення 01.12.2020)

48. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 №2939-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text> (дата звернення 01.12.2020)

49. Про затвердження Дисциплінарного статуту прокуратури України: Постанова Верховної Ради України від 06.11.1991 №1796-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1796-12#Text> (дата звернення 01.12.2020)

50. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 №1023-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text> (дата звернення 01.12.2020)

51. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 №2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення 01.12.2020)

52. Про Положення про дисципліну працівників залізничного транспорту: Постанова Кабінету Міністрів України 26.01.1993 №55. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-93-%D0%BF#Text> (дата звернення 01.12.2020)

53. Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи: Постанова Пленум Верховного Суду України 27.02.2009 №1. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09#Text (дата звернення 01.12.2020)

54. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 №1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення 01.12.2020)
55. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави: навч. пос. / П.М. Рабінович. 6-е вид. Х.: Консум, 2002. 160с.
56. Селезньова О. М. Структура інформаційних правовідносин / О. М. Селезньова // Науковий вісник Ужгородського національного університету – 2014. – № 27 – С. 183–186.
57. Сидоренко О. Інформаційні ресурси як об'єкт інформаційних правовідносин / О. Сидоренко // Підприємництво, господарство і право. – 2018. – №4. – С. 173–182.
58. Скакун.О. Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс) : підручник / О.Ф. Скакун. Х.: Еспада, 2006. 776 с.
59. Стан здійснення судочинства в Україні судами кримінальної юрисдикції у 2018 році/ Касаційний кримінальний суд: Відділ аналізу судової статистики у кримінальних справах правового управління (ІІІ) департаменту аналітичної та правової роботи Верховного Суду. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Analiz_kramin_sud_2018.pdf
60. Теория права и государства: учебник / под ред. В.В. Лазарева.- 2-е изд., перераб. и доп. М.: Право и закон, 2001.583 с.
61. Теорія держави і права : підручник : академічний курс / О.В. Зайчук, А.П. Заєць, В.С. Журавський та ін. ; за ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. 2-е вид., перероб. і доповн. К.: Юрінком Інтер, 2008. 688 с.
62. Теорія держави і права: підручник / за ред. С.Л. Лисенкова. К.: Юрінком Інтер, 2005. 448 с.
63. Тихомиров О. О. Юридична відповідальність за правопорушення в інформаційній сфері : навч. посіб. / О. О. Тихомиров, О. К. Тугарова. К.: Нац. акад. СБУ, 2015. 172 с.

64. Тихомиров О. О. Інформаційні правопорушення: теоретико-правова концепція // Інформаційна безпека людини, суспільства, держави. 2015. №1(17). С. 38-47.
65. Тоффлер Э. Третья волна / Тоффлер Э. ; [пер. с англ.]. М., 2004. 781 с.
66. Хахулина К. С. Теория государства и права в схемах и определениях: учебное пособие / К.С. Хахулина, В.А. Малыга, И.В. Стадник. Донецьк: Норд-Пресс, 2006. 342 с.
67. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення 01.12.2020)
68. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення 01.12.2020)
69. Шевчук О. М. Адміністративно-правове регулювання у сфері забезпечення інформаційної безпеки: дис. ...канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / Шевчук Олексій Миколайович. Класичний приватний університет, 2011. 210 с.
70. Юридична відповідальність за правопорушення в інформаційній сфері та основи інформаційної деліктології / І. В. Арістова, О. А. Баранов, О. П. Дзьобань та ін.; за заг. ред. проф. К. І. Белякова. м.Київ: Науково-дослідний інститут інформатики і права Національної академії правових наук України, 2019. 344 с.
71. Як Україна карає за незаконну інформацію в інтернеті. 2019. URL: <https://www.ppl.org.ua/yak-ukra%D1%97na-karaye-za-nezakonnu-informaciyu-v-interneti.html> (дата звернення 01.12.2020)